

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

І. С. Міронова

“ ” 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

РОЛЬ МУЗЕЇВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ: НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Керівник: к.і.н., доцент Гаргаун Я.І.

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: к.і.н., доцент Піструїл І.В.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав: здобувач VI курсу групи 634м

Хворостянюк Ілля Васильович

(П.І.Б.)

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП: «Історія та археологія»

Миколаїв – 2025 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	факультет політичних наук
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія»
ОПП / ОНП	«Історія та археологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

Ірина МІРОНОВА

“ ” 2025 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧІ

Хворостянюку Іллі Васильовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Роль музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини: на прикладі Миколаївського обласного краєзнавчого музею

керівник роботи: Гаргаун Яна Ігорівна, к.і.н., доцент.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від

«16» червня 2025 року № 149.

2. Строк подання здобувачем проєкту (роботи) 12 листопада 2025 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Гаргаун Я.І.		
Розділ 1	Гаргаун Я.І.		
Розділ 2	Гаргаун Я.І.		
Розділ 3	Гаргаун Я.І.		
Висновки	Гаргаун Я.І.		

7. Дата видачі завдання 16.06.2025**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2025	
2.	Розділ 1. Стан наукової розробки проблеми	вересень 2025	
3.	Розділ 2. Діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею у збереженні археологічної спадщини	вересень 2025	
4.	Розділ 3. Популяризація археологічної спадщини та застосування інформаційних технологій в сучасній музейній практиці (на прикладі миколаївського обласного краєзнавчого музею)	жовтень 2025	
5.	Висновки	жовтень 2025	
6.	Передкваліфікаційна практика	27.10 – 09.11. 2025	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	жовтень 2025	
8.	Попередній захист	12.11.2025	
9.	Рецензія на дипломну роботу	21.11.2025	
10.	Захист дипломної роботи	18.12.2025	

Здобувач

(підпис)

Хворостянюк І. В.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Гаргаун Я. І.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ.....	11
1.1. Історіографія проблеми.....	11
1.2. Джерельна база.....	17
1.3. Методологія та методи дослідження.....	20
 РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ЗБЕРЕЖЕННІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ.....	 23
2.1. Історія створення та становлення археологічного напрямку в діяльності музею.....	23
2.2. Археологічні колекції музею: склад, походження, наукове значення.....	32
2.3. Взаємодія музею з археологічними експедиціями, науковими установами та місцевими громадами.....	38
 РОЗДІЛ 3. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ).....	 44
3.1. Зарубіжний досвід впровадження інформаційних технологій та ІІІ у сучасному музейному просторі.....	44
3.2. Стан цифровізації музеїв в сучасній Україні та перспективи розвитку цифрових музейних платформ.....	55
3.3. Виставкова діяльність музею як інструмент популяризації археології (на прикладі МОКМ).....	61
3.4. Перспективи розвитку цифрових музейних платформ в контексті збереження археологічної пам'яті.....	65
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	79
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Археологічна спадщина є невіддільною складовою історико-культурного надбання будь-якої нації та універсальним джерелом для реконструкції минулого. Вона охоплює не лише матеріальні артефакти, але й контексти, ландшафти та пам'ять про тисячоліття людської діяльності. Збереження цієї спадщини, що часто є невідновлюваним ресурсом, набуває особливої значущості в умовах прискореного соціально-економічного розвитку, урбанізації та військових конфліктів, які загрожують цілісності стародавніх об'єктів.

У цьому контексті музеї виконують місію стратегічних інституцій, які здійснюють верифікацію, збереження, наукове опрацювання та публічну репрезентацію археологічних матеріалів. Їхня функція давно вийшла за межі простого депонування знахідок і перетворилася на багатовекторну діяльність, що охоплює наукову комунікацію, освіту та формування історичної свідомості. Регіональні краєзнавчі музеї, такі як Миколаївський обласний краєзнавчий музей (далі – МОКМ), відіграють тут особливу роль, оскільки вони є хранителями спадщини певної локальної території, здійснюючи систематичне документування, збір та популяризацію матеріалів, що мають пряме відношення до історії Північного Причорномор'я.

Актуальність дослідження посилюється також необхідністю модернізації музейної діяльності. Використання інноваційних виставкових рішень та цифрових технологій (3D-моделювання, віртуальна та доповнена реальність) стає ключовим чинником у підвищенні доступності археологічної інформації та залученні молоді, що є критично важливим для забезпечення спадкоємності історичної пам'яті. Таким чином, комплексний аналіз діяльності МОКМ дозволяє не лише оцінити його внесок у збереження спадщини, але й визначити найбільш ефективні шляхи її популяризації у XXI столітті.

Об'єктом дослідження виступає інституційна роль музеїв як багатофункціональних центрів збереження, дослідження та публічної презентації археологічної спадщини.

Предметом дослідження є роль музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини: на прикладі Миколаївського обласного краєзнавчого музею.

Мета дипломної роботи полягає у проведенні комплексного аналізу функціонального значення Миколаївського обласного краєзнавчого музею у системі збереження та популяризації археологічної спадщини Північного Причорномор'я, а також у розробці практичних рекомендацій для оптимізації його науково-комунікативної діяльності.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Висвітлити стан наукової розробки проблеми та визначити методологічні підходи до вивчення ролі музеїв у роботі з археологічною спадщиною.

2. Дослідити історію формування археологічного напрямку в діяльності МОКМ, починаючи від його заснування та виявити ключові етапи його становлення.

3. Визначити форми та ефективність взаємодії музею з науковими археологічними експедиціями, профільними установами (НАН України, університети) та місцевими територіальними громадами.

4. Вивчити зарубіжний досвід впровадження інформаційних технологій та ІІІ у сучасному музейному просторі.

5. Проаналізувати можливості виставкової діяльності музею як інструменту популяризації археології (на прикладі МОКМ).

6. Сформулювати конкретні пропозиції щодо перспектив розвитку цифрових музейних платформ в контексті збереження археологічної пам'яті.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від заснування Миколаївського обласного краєзнавчого музею у 1913 році (як міського музею старожитностей) до сьогодення (2025 року). Нижня межа зумовлена початком

формування археологічної колекції музею та становленням його наукової діяльності, верхня – сучасним етапом розвитку установи, коли відбувається активна цифровізація музейного простору, упровадження нових методів популяризації археологічної спадщини та інтеграція в національні й міжнародні культурні програми.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Миколаївської області, що є основною зоною діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею. У межах цієї території зосереджені основні археологічні пам'ятки, з якими пов'язана збірка музею та його науково-дослідна робота. Також розглядається діяльність музею у контексті загальноукраїнського музейного простору, зокрема співпраця з іншими музеями, науковими установами та культурними організаціями України у сфері збереження й популяризації археологічної спадщини.

Методологічною основою є засади діалектичного підходу, що передбачає розгляд музейної діяльності у постійному розвитку та взаємозв'язку її наукових, фондowych та комунікативних аспектів. Основу методології становлять загальнонаукові та спеціальні музеологічні методи: історико-генетичний метод – використаний для відтворення процесу становлення археологічного відділу МОКМ та простеження історії формування його колекцій (п. 2.1), системно-структурний метод – застосований для аналізу музейної установи як складної системи та класифікації археологічних фондів за їхнім складом та науковим походженням (п. 2.2), контент-аналіз та музеологічний метод – для вивчення експозиційно-виставкової діяльності, оцінки інформаційної насиченості та комунікативної ефективності виставок (п. 3.1, 3.2). Метод порівняльного аналізу – використаний для зіставлення практики МОКМ із досвідом інших провідних музеїв у частині застосування діджиталізації та співпраці з громадами (п. 3.4).

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею як регіонального центру

збереження та популяризації археологічної спадщини Півдня України. Уперше в українській музейній науці:

- виявлено та систематизовано основні напрями роботи музею зі збереження археологічних колекцій, їхньої атрибуції, реставрації та музейної інтерпретації;
- проаналізовано форми та методи популяризації археологічної спадщини, що застосовуються музеєм (виставкова діяльність, освітні програми, цифрові проєкти, співпраця з громадами);
- уточнено роль регіонального музею у формуванні локальної ідентичності та розвитку історико-культурного туризму Миколаївщини;
- введено до наукового обігу нові матеріали з архівів музею, що стосуються історії створення археологічної колекції та участі музейних працівників у польових дослідженнях;
- запропоновано авторську інтерпретацію ролі музеїв у сучасних умовах війни як осередків культурної пам'яті та інструментів протидії втраті історичної спадщини.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні теоретичних засад взаємодії музеїв та археологічної науки, а також у систематизації сучасних підходів до інтерпретації та популяризації археологічних матеріалів у регіональному краєзнавчому музеї. Результати можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень у сфері музеєзнавства та регіональної археології.

Практичне значення результатів роботи полягає у можливості застосування її результатів у музейній, освітній та культурно-просвітницькій діяльності.

Основні положення та висновки можуть бути використані:

- у практиці музейних установ України для вдосконалення підходів до збереження, обліку та презентації археологічних колекцій;

- при розробленні концепцій нових виставкових і освітніх проєктів, спрямованих на популяризацію археологічної спадщини серед різних аудиторій;
- у навчальному процесі закладів вищої освіти, під час викладання курсів із музеєзнавства, культурології, історії України, археології та охорони культурної спадщини;
- у діяльності органів місцевого самоврядування та культурних ініціатив, що займаються розвитком історико-культурного туризму в регіоні;

Крім того, отримані результати можуть сприяти підвищенню рівня музейної комунікації між науковцями, освітянами та громадськістю, а також зміцненню позиції музею як осередку культурної ідентичності та історичної пам'яті регіону.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки, отримані в результаті дослідження доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, та надруковані у фаховому науковому виданні:

1. Гаргаун, Я., & Хворостянук, І. (2025). Інституційний потенціал музеїв у сфері охорони та популяризації археологічної культурної спадщини (на прикладі Миколаївського обласного краєзнавчого музею). Старожитності Лукомор'я, (5), 157-164. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.5.401>

2. Гаргаун Я. І., Хворостянук І. В. Історико-культурне значення археологічної колекції миколаївського обласного краєзнавчого музею для дослідження Нижнього Побужжя Європейські цінності в Україні: історична перспектива: Міжнародна наукова конференція 17 червня 2025 року: тези доповідей / Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна. – Миколаїв: Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2025. 152 с

Джерельна база дослідження Джерельну базу дослідження складають кілька груп матеріалів:

- Архівні та фондові матеріали МОКМ: Облікова документація, інвентарні книги, польова документація археологічних експедицій (звіти, щоденники, креслення), що відображають процес надходження, опрацювання та зберігання археологічних колекцій.

- Наукова та науково-допоміжна література: Каталоги, путівники, збірники наукових праць, присвячені археологічним пам'яткам регіону та історії музею.

- Нормативно-правова база: Закони України «Про музеї та музейну справу», «Про охорону археологічної спадщини», інструкції Міністерства культури України, що регламентують діяльність музею.

- Електронні та медіа-джерела: Матеріали офіційного сайту МОКМ, сторінок у соціальних мережах, відео- та фотодокументація виставок та освітніх проєктів.

Структура роботи. Магістерська робота має традиційну структуру і складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (107 найменувань) та додатків (3).

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

Проблема збереження та популяризації археологічної спадщини у музейному середовищі посідає помітне місце в сучасній українській гуманітаристиці. Питання популяризації археологічної спадщини формувалися на перетині кількох наукових дисциплін — археології, музеєзнавства, педагогіки та культурології. Історіографія цієї теми в українській і зарубіжній науці відбиває послідовний розвиток від описово-колекціонерських досліджень XIX — початку XX століття до сучасних комплексних підходів, що поєднують наукову реставрацію, консервацію, освітню роботу та діджиталізацію.

Ранні праці (кінець XIX — перша половина XX ст.) концентрувалися на питаннях збору, класифікації та збереження пам'яток. У цей період музей розглядався головним чином як сховище артефактів і як місце приватної чи локальної колекції; акценти були на описі знахідок, нумізматиці, етнографії і побутовій антропології. Для вітчизняного контексту важливі публікації краєзнавчого характеру, каталоги музейних збірок та звіти про розкопки, які формували першу базу джерел для подальших досліджень.

У другій половині XX століття в музеєзнавстві і археології посилювався інтерес до методів збереження матеріальних пам'яток, питання охорони пам'яток як національного багатства, а також до освітньої місії музеїв. У цей період з'явилися праці, які почали розглядати музей не лише як депозитарій, а як інститут суспільної комунікації: музеї як місце національної ідентичності, просвітництва і формування музеєфікації пам'яток. Водночас у радянському просторі ця тематика часто розвивалась через призму державної політики охорони культурної спадщини, бюрократичних процедур з реєстрації пам'яток та реставраційних норм.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття в науковій літературі відбувся помітний перехід до міждисциплінарних підходів. Музейна робота з археологічною спадщиною стала розглядатися у зв'язку з питаннями публічної археології, культурної антропології, туризму, соціальної залученості громад (community engagement) та інноваційних методик популяризації (інтерактивні експозиції, реставраційні демонстрації, освітні програми).

Дослідження ролі музеїв у процесі збереження та популяризації археологічної спадщини має багаторівневий характер і охоплює як питання історії археологічних досліджень, так і організаційно-методичні аспекти музейної діяльності. Історія вивчення археологічної спадщини Півдня України бере початок із ХІХ століття, коли були проведені перші археологічні розвідки в межах сучасної Миколаївщини. Значний внесок у становлення археологічної науки зробили такі дослідники, як Б. Фармаковський, М. Біляшівський, В. Гошкевич, І. Самойловський, які не лише проводили розкопки, а й займалися збереженням знайдених артефактів у музейних зібраннях¹

Важливу роль у формуванні колекцій відігравали краєзнавчі товариства, діяльність яких сприяла накопиченню матеріальних свідчень минулого регіону. У наукових працях О. Домановського, О. Сухобокової, Л. Лисенко розглядаються процеси становлення музейних колекцій археологічного профілю, питання їх систематизації та каталогізації.² Проблема ролі музеїв у збереженні археологічних пам'яток висвітлювалася в роботах сучасних українських музеєзнавців — М. Бондар, Л. Гримак, В. Гопак, І. Ткаченко, М. Омельченко. У цих дослідженнях підкреслюється значення музейних інституцій як ключових центрів збереження, консервації та інтерпретації археологічних матеріалів.³ Науковці зазначають, що музей виступає не лише сховищем артефактів, але й науково-дослідною установою, яка здійснює комплексну роботу з їх атрибуції, реставрації та введення в науковий обіг. У

¹ Івченко Л. Археологія Південної України: історія та методи досліджень. — Миколаїв, 2010. — С. 22–450.

² Домановський О. Польові дослідження у Південній Україні. — Миколаїв, 2007. — С. 62–485.

³ Бондар М. М., Мезенцева Г. Г., Славін Л. М. Нариси музейної справи. — К.: Наукова думка, 1959. — 276 с.

працях В. Даниленка, Ю. Захарука та О. Комара аналізуються проблеми збереження археологічних знахідок у регіональних музеях, визначаються критерії відбору предметів до музейного фонду та методика їх обліку.⁴

Окрему увагу в історіографії приділено питанню популяризації археологічної спадщини. Цей аспект розкрито в роботах Л. Івченко, Г.Скрипник, В. Щербини, які розглядають музей як освітній та комунікаційний простір. Автори підкреслюють роль музейної педагогіки, інтерактивних форм подачі матеріалу, мультимедійних експозицій і культурно-просвітницьких програм у формуванні історичної свідомості громадян⁵

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття зростає увага до освітньої функції музеїв, роботи з публікою, просвітництва, створення інтерактивних та тематичних виставок, розвитку туристичної складової. У зарубіжній літературі з'являються концепції *public archaeology*, *participatory museums*, *digital heritage* — поняття, що змінюють уявлення про те, що музей має бути не лише «сховищем», але й майданчиком комунікації між наукою і суспільством. В Україні це відбувається повільніше, але чітко простежується. У роботах, присвячених нормативно-правовим аспектам охорони археологічної спадщини вказано, що відповідно до положень Закону України «Про культуру» для об'єктів археологічної спадщини встановлюється спеціальний правовий режим провадження інвестиційної та інноваційної діяльності. Іншими словами, сфера археології належить до тих, де створення умов для розвитку та реалізація більшості заходів є прерогативою держави. Пам'ятки археології, як і архіви та документи з них, визначені в якості таких, що не підлягають приватизації⁶.

⁴ Даниленко В. М., Захарук Ю. В., Комар О. В. Софіївський тілопальний могильник // Археологічні пам'ятки УРСР. - К., 1952. - Вип. 3. - С. 45–62.

⁵ Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України : становлення і розвиток / Г. А. Скрипник; відп. ред. Б. В. Попов; Академія наук Української РСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. — Київ: Наукова думка, 1989. — 301 с.

⁶ Мороко А.О. Нормативно-правовий аспект охорони археологічної спадщини в сучасній Україні: загальний огляд та можливості для покращення. VITA ANTIQUA, 15. Методи моніторингу та дослідження об'єктів археологічної спадщини, с. 21-32.

У статті «Археологічна спадщина України: виклики війни і повоєнного відновлення», здійснено аналіз не лише збереження пам'яток, але й ролі музеїв у фіксації, популяризації постраждалої спадщини, а також механізми її відновлення⁷.

Дослідниця О. Комова у статті «Музейна спадщина в умовах війни: історія та сучасні українські реалії» узагальнює досвід українських музеїв під час війни, зокрема що стосується збереження експонатів, популяризації через нові формати, освіту і інформування громадськості та вказує, що музеї України являють собою поліфункціональні культурні заклади, за допомогою яких народ зберігає та презентує цінності у формі історико-культурних об'єктів. Ось чому одна з головних місій музею полягає в генеруванні культури теперішнього та майбутнього на основі збереження й актуалізації всіх елементів історичної спадщини.⁸

У сучасний період у дослідженнях, зокрема О. Овчарової, С.Шевченко, В. Поліщук, увага приділяється питанням цифровізації музейних фондів, створенню віртуальних виставок і використанню інформаційно-комунікаційних технологій для поширення знань про археологічну спадщину.⁹

В окремих дослідженнях розглядається діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею як одного з провідних осередків археологічної науки на Півдні України. У працях працівників музею висвітлено процес формування археологічної колекції, основні напрями науково-дослідної роботи, участь у польових експедиціях та популяризацію археологічних знань серед населення області. Дослідники наголошують, що музей не лише зберігає пам'ятки минулого, а й активно долучається до їх осмислення, сприяючи формуванню регіональної ідентичності. У контексті сучасних тенденцій діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею може бути

⁷ Литвиненко Р. О. Повоєнна археологія Донеччини: завдання й перспективи рятувальних досліджень. Краєзнавчий рух на Донеччині: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (8 грудня 2022 р., м. Краматорськ). Краматорськ: ДОКМ, 2023. С. 31–36.

⁸ Комова О. С. Музейна спадщина в умовах війни: історія та сучасні українські реалії / О. С. Комова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. – 2022. – Вип. 27. – С. 48-57.

⁹ Ковальчук Д. В. Новітні технології у музеях. — Київ, 2021. — 250 с.

розглянута як успішний приклад інтеграції наукових, освітніх та культурно-просвітницьких функцій¹⁰

Існує кілька джерел, які засвідчують, що музей виконує усі основні функції, пов'язані із збереженням і популяризацією археологічних пам'яток, але відсутні глибокі наукові аналізи, які б поєднували археологічні дані, музейну практику й оцінку ефективності роботи з аудиторіями. Енциклопедична стаття Піскурьової «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» у Енциклопедії сучасної України дає базову інформацію про історію музею, його фонди, масштаби колекцій, початкову мету заснування, але не аналізує, як саме музей працює з археологічною спадщиною з погляду освітньої чи популяризаційної місії¹¹ Миколаївський обласний краєзнавчий музей регулярно виступає ініціатором або співорганізатором наукових конференцій, матеріали яких публікуються в спеціалізованих збірниках. Збірник статей «Музейний часопис (до 90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею)» містить статті, присвячені різним аспектам історії музею та його колекціям.¹² Статті в «Енциклопедії Сучасної України» та на порталі «Інституту історії України» НАН України містять довідкову інформацію про заснування, структуру та основні напрямки роботи музею. Публікації, присвячені історії створення музею та його окремих колекцій, зокрема матеріали Олександра Серединського, головного спеціаліста Державного архіву Миколаївської області, про сторінки історії музею.

Історико-краєзнавчі нариси таких авторів як Ю. Агєєв, І. Гаврилова, К. Барбаянова, Т. Губська висвітлюють окремі етапи розвитку музею, його роль у житті міста та регіону, а також діяльність видатних співробітників. Ці праці є важливою основою для вивчення як історії самого музею, так і археологічної

¹⁰ Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. – Миколаїв: ОІППО, 2020. – 140 с.

¹¹ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – URL: <https://esu.com.ua/article-65289>.

¹² Музейний часопис (90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею) / Ред. Л. Д. Хлопинська; Упоряд. І. М. Піскурьова. – Миколаїв: Атол, 2003. – 168 с.

спадщини Північного Причорномор'я, яку він зберігає та популяризує¹³. Упродовж останніх років наукова спільнота звернула увагу на кілька ключових проблем, які впливають на роль музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини: Війна, руйнування, втрати поширюються й на культурну спадщину, включно з археологічними пам'ятками. Музеї стають відповідальними не просто за збереження експонатів у фондах, але й за їхню евакуацію, фіксацію пошкоджень, документування¹⁴.

Цифрові технології та діджиталізація — проєкти з оцифрування артефактів і колекцій, віртуальної реальності, онлайн-виставок, 3D-моделей стають дедалі актуальнішими. Вони дозволяють музеям розширити аудиторію, збільшити доступність спадщини для віддалених і міжнародних зацікавлених груп. Прикладом є проєкт «Ukrainian Heritage Digitization and Dissemination Initiative», в якому беруть участь науковці й музейники. Освітня і просвітницька функція, залучення місцевих громад, формування свідомості через музей як простір пам'яті та ідентичності. Зростає увага до методик, які дозволяють музею бути не лише «бережним сховищем», а місцем живого діалогу з громадою.

Таким чином, історіографія проблеми показує, що тема ролі музеїв у збереженні археологічної спадщини є науково обґрунтованою і послідовно розвинутою, особливо в археології і охороні пам'яток, популяризація, освіта, цифрові технології стали новими важливими напрямками, але вони далеко не однаковою мірою розвинені по регіонах України, у контексті Миколаївського обласного музею існує база джерел щодо фондів, експозицій, історії колекцій, але бракує глибинних досліджень практик популяризації археології, оцінки аудиторій, аналізу ефективності виставкової роботи, участі громади, можливостей цифрового представлення матеріалів.

¹³ Агеев Ю., Гаврилова І., Барбаянова К., Губська Т. Миколаївський обласний краєзнавчий музей у життя міста та регіону: історико-краєзнавчі нариси . – Миколаїв: Іліон, 2021 р.

¹⁴ Литвиненко Р. О. Повоєнна археологія Донеччини: завдання й перспективи рятувальних досліджень. Краєзнавчий рух на Донеччині: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (8 грудня 2022 р., м. Краматорськ). Краматорськ: ДОКМ, 2023. С. 31–36.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження є одним із ключових елементів, що забезпечує наукову обґрунтованість та достовірність результатів роботи. Для вивчення ролі музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини, зокрема на прикладі діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею, використано широкий комплекс джерел, які можна поділити на кілька основних груп.

Джерельна база досліджуваної теми є досить значною за обсягом та репрезентативною. Вона сформована з багатьох документів і матеріалів. Виявлені, систематизовані і досліджені джерела охоплюють декілька груп:

1. Архівні документи.
2. Матеріали музею (експонати, фонди, інвентарні книги, каталоги).
3. Нормативно-правова документація.
4. Наукова та науково-популярна література.
5. Інтерв'ю, спостереження, польові дослідження.
6. Інтернет-ресурси та електронні бази даних.

Цінними та змістовними для дослідження є архівні документи. До цієї групи належать внутрішні документи Миколаївського обласного краєзнавчого музею: акти прийому-передачі археологічних знахідок, інвентарні книги, описи музейних фондів, звіти про науково-дослідну, експозиційну та освітню діяльність, плани роботи відділу археології. Значну цінність мають протоколи засідань науково-методичної ради музею, матеріали археологічних експедицій, зокрема спільних досліджень із Інститутом археології НАН України. Ці документи дають можливість простежити еволюцію підходів до збереження археологічної спадщини та організації виставкової діяльності.

Архівні матеріали забезпечують першоджерелами інформацію про історію заснування музею, його фондів, експедицій, придбань експонатів, реконструкцій, реставрацій тощо. Важливими для дослідження є архівні справи Миколаївського обласного краєзнавчого музею: протоколи засідань

музейної ради, акти прийому фондів, опис інвентарного входу експонатів, фотодокументація археологічних знахідок, Державні архіви Миколаївської області: звіти археологічних розкопок, акти охорони пам'яток. Архівні документи національного рівня: матеріали Інституту археології НАН України, міністерств та інспекцій, що регулювали охорону археологічної спадщини.¹⁵

Цінними та достовірними для дослідження є матеріали музею. Музейні джерела — основа дослідження, адже відображають практичну діяльність установи, а саме експонати археологічного походження з фондів музею, інвентарні книги, каталоги фондів музею, каталоги виставок археологічного спрямування, внутрішні звіти музею: реставрація, консервація, популяризація.¹⁶

Важливим для дослідження теми є нормативно-правова документація. Ця група регламентує юридичні та адміністративні рамки охорони археологічної спадщини, зокрема Закон України «Про охорону культурної спадщини»,¹⁷ Постанови Кабінету Міністрів України про порядок обліку пам'яток,¹⁸ міжнародні документи: конвенції ЮНЕСКО, Європейської Ради.¹⁹

Важливу роль у дослідженні даної теми є наукова та науково-популярна література, що охоплює археологічні, музейні, культурологічні, методичні праці, зокрема монографії, збірники, статті, дисертації, методичні посібники, праці місцевих краєзнавців про археологічні об'єкти Миколаївщини.²⁰

Для розкриття теми дипломної роботи важливими є інтерв'ю, спостереження, польові дослідження. Вони надають емпіричні дані про сучасний стан музею та його сприйняття суспільством, а саме інтерв'ю з персоналом музею та археологами, опитування відвідувачів, спостереження музейної діяльності, польові дослідження археологічних пам'яток, тощо.

¹⁵ Державний архів Миколаївської області. Ф. 101. Оп. 3. Спр. 45.

¹⁶ Офіційний сайт Миколаївського обласного краєзнавчого музею. URL: <https://museum.mk.ua/>.

¹⁷ Закон України «Про охорону культурної спадщини» №1805-III від 08.06.2000 р.

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №1760 «Про затвердження Порядку обліку пам'яток культурної спадщини», 2001 р.

¹⁹ Постанова Кабінету Міністрів України №1760 «Про затвердження Порядку обліку пам'яток культурної спадщини», 2001 р.

²⁰ Круц В. О. Музеї та археологічна спадщина: проблеми збереження та популяризації. — Миколаїв, 2018.

Сучасні дослідження неможливо уявити без інтернет-ресурси та електронних баз даних, таких як офіційні сайти музею, Міністерства культури України, управління культури області, електронні каталоги наукових статей, цифрових архівних археологічних матеріалів, статистичних баз даних.²¹

Нормативно-правова база – з одного боку вона ускладнена, з іншого – є потреба в покращенні законодавства щодо охорони археологічної спадщини, захисту від незаконного обігу, археологічного туризму, громади-ініціатив. Зокрема, регулювання даної сфери здійснюється на основі Закону України «Про охорону археологічної спадщини» та Закону України «Про охорону культурної спадщини». Проте, існують і непрофільні закони, які також стосуються даної сфери: Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон України «Про архітектурну діяльність», Закон України «Про культуру», Закон України «Про Державний земельний кадастр», Закон України «Про культуру».²²

Окрему групу становлять результати власних спостережень, аналіз музейних експозицій і виставкових проєктів, а також інтерв'ю з працівниками музею, археологами та відвідувачами. Ці матеріали дозволили оцінити сучасний стан музейної комунікації, практичні аспекти збереження археологічних колекцій та ефективність популяризаційних заходів.

Таким чином, джерельна база дослідження має комплексний характер, що забезпечує багатосторонній аналіз проблеми. Поєднання документальних, наукових, нормативних і емпіричних матеріалів дає змогу всебічно висвітлити роль музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини, а також визначити місце Миколаївського обласного краєзнавчого музею в цій діяльності.

²¹ Електронна бібліотека НАН України. URL: <https://www.nbu.gov.ua/>.

²² Мороко А.О. Нормативно-правовий аспект охорони археологічної спадщини в сучасній Україні: загальний огляд та можливості для покращення. VITA ANTIQUA, 15. Методи моніторингу та дослідження об'єктів археологічної спадщини, с. 21-32.

1.3. Методологія та методи дослідження

Дослідження ролі музеїв у збереженні та популяризації археологічної спадщини є надзвичайно багатогранною проблемою, яка включає різні аспекти вивчення. Методологія даного дослідження зумовлена сучасними підходами до історичного пізнання та ґрунтується на загальнонаукових принципах і методах. Головними принципами, які лягли в основу дослідження, є принципи історизму, науковості, об'єктивності, системності, всебічності, комплексного підходу. Так, за допомогою принципу історизму розглянуто питання створення та становлення археологічного напрямку в діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею, його ролі у збереженні та популяризації археологічної спадщини.

Використання принципу об'єктивності дозволило отримати цілісну картину розвитку музейної справи на Миколаївщині. Цей принцип покладено в основу дослідження як головний напрямок правдивого відтворення історичної дійсності. Цей принцип використаний також при аналізі історичних джерел, що відтворюють події та процеси даного періоду неупереджено та правдиво. Використовуючи принцип об'єктивності максимально достовірно відтворено становлення і розвиток археологічного напрямку в музейній справі.²³

Хронологічний принцип полягає в тому, щоб події та явища історичного процесу у всій їх конкретності та різноманітності викладалися чітко у часовій (хронологічній) послідовності. Він дозволяє відтворити процес розвитку з його єдиними, специфічними та загальними рисами. Була досліджена діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею за допомогою цього методу, аналізуючи події по роках. Історично-порівняльний метод використовувався для виявлення шляхом порівняння спільних та відмінних рис в розвитку предмета дослідження.²⁴

²³ Івченко Л. Археологія Південної України: історія та методи досліджень. – Миколаїв, 2010. – С. 22–450.

²⁴ Івченко Л., Домановський О. Археологічні експедиції: методологія та практика. – Київ, 2011. – С. 70–495.

Принцип всебічності, посиляючись на всеосяжне пізнання предмета, дозволив глибоко проаналізувати діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею, його роль у збереженні та популяризації археологічної спадщини. Принцип багатофакторності уможливив комплексне дослідження об'єктивних і суб'єктивних чинників історичного розвитку музейної справи на Миколаївщині.

Реалізація наукових принципів і підходів досягається використанням відповідних наукових методів і прийомів. Серед основних наукових методів, які були використані в дослідженні, є: метод аналізу і синтезу, індукції та дедукції, діалектичний, метод періодизації та узагальнення. Зокрема, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції використано під час опрацювання джерельної бази та історіографії проблеми. Діалектичний метод сприяв висвітленню подій і явищ окупаційного режиму з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків.

Метод періодизації під час дослідження використовувався часто, саме завдяки цьому методу було виділено основні етапи та періоди розвитку Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження: емпіричні (спостереження), теоретичні (сходження від абстрактного до конкретного, описовий, статистичний, типологізація та класифікація), а також спеціальні методи: проблемно-хронологічний; історико-порівняльний; історико-типологічний; історико-системний; метод періодизації. Їх комплексне застосування сприяло впорядкуванню фактів, інтерпретації конкретно-історичного матеріалу, створенню цілісної картини функціонування Миколаївського обласного краєзнавчого музею.

Отже, використання сукупності загальнонаукових, конкретноісторичних, спеціально-історичних, джерелознавчих та міждисциплінарних методів пізнання створює належні умови для досягнення поставлених цілей. Застосовані теоретико-методологічні принципи та методи дають можливість неупереджено, системно і комплексно здійснити

дослідження та висвітлити окремі аспекти проблеми у взаємозв'язку з процесами і подіями, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку історіографії. Загалом комплексне застосування зазначених методів наукового дослідження дозволило визначити витоки, етапи розвитку та сфери діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею, його ролі у збереженні та популяризації археологічної спадщини.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ЗБЕРЕЖЕННІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Історія створення та становлення археологічного напрямку в діяльності музею

Археологічний напрям у діяльності музеїв України має глибоке історичне коріння, адже саме археологічні колекції часто ставали основою для формування перших краєзнавчих зібрань. Миколаївський обласний краєзнавчий музей не є винятком: ще від часу його заснування значну увагу приділяли вивченню, збиранню та збереженню матеріальних пам'яток давнини, які відображали розвиток людських спільнот на території Південного Причорномор'я.

Початки формування археологічного напрямку діяльності музею сягають кінця XIX — початку XX століття, коли в Миколаєві активно розвивалося наукове товариство аматорів історії та природи. Велику роль у становленні археологічних досліджень на Миколаївщині відіграли місцеві ентузіасти — викладачі, краєзнавці та археологи-аматори, серед яких варто згадати В. Доманицького, В. Ляскоронського, Ф. Каменського, які проводили перші розвідки курганів та поселень поблизу міста. Саме завдяки їхнім зусиллям до музею почали надходити перші археологічні артефакти — кераміка, знаряддя праці, прикраси, що стали основою майбутньої археологічної колекції.

У 1802 р. Головним командиром Чорноморського флоту та портів був призначений виходець із Франції, маркіз Іван Іванович (Жан-Батіст) де Траверсе. За його розпорядженням у 1803 р. створено Чорноморське гідрографічне депо карт. При депо розміщувалися друкарня, бібліотека та Кабінет рідкісних речей, що став першим державним музеєм на території сучасної України. Депо перебувало у невеликому будинку, побудованому купцем Іваном Дофіне і проданому до міської скарбниці (будівельні роботи

завершилися в 1795 р.). Кам'яна будівля була довжиною 15 метрів, з 12 вікнами на фасаді.

Службовці депо займалися упорядкуванням гідрографічних карт, планів і креслень кораблів та будинків, що належали морському відомству, також велися метеорологічні спостереження. У депо зберігалися моделі кораблів, астрономічні та фізичні інструменти. Морське відомство щорічно надавало тисячу, а потім три тисячі рублів на придбання книг та інструментів. У 1830-ті роки на вул. Адміральській звели нову двоповерхову будівлю Гідрографічного депо. Найімовірніше, до нього перемістився і Кабінет рідкісних речей. Після ліквідації депо будинок отримав назву «Дом для приезжающих особ». У 1838 року для моделей кораблів збудували спеціальний павільйон на території Адміралтейства. Таким чином, колекція депо була поділена на кілька частин. У 1839 р. в Одесі створюється Товариство історії та старожитностей, його члени ухвалили рішення про відкриття археологічного музею. З цією метою вони відвідали Миколаїв, оглянули колекцію Чорноморської штурманської роти та склали доповідну записку на ім'я генерал-губернатора Новоросійського краю графа М. С. Воронцова.

У липні 1841 р. одеський чиновник Чорноморського відомства повідомляє Товариству, що з Миколаєва прибув транспорт «Днепр», який доставив мармурову статую вагою 12 пудів та 8 мармурових плит. 29 березня 1843 р. на бризі «Ахиллес» прибули мармурова кругла дошка з міфологічним зображенням. 14 червня цього року М. М. Кумані отримав повідомлення з Одеси, що «барельефы и разные обломки надписей, переданные из Черноморской штурманской роты в ведение Общества, доставлены разновременно в Одессу. Таким чином, до музею Одеського товариства історії та старожитностей надійшло практично все античне зібрання Кабінету рідкісних речей Чорноморського депо карт – Чорноморської штурманської роти. Воно стало ядром, найважливішою складовою Одеського музею.

Основою сучасної колекції МОКМ стало зібрання відомого на півдні Російської імперії приватного природничого музею, що належав Еммануїлу

Петровичу Францову. На початку 1890-х років він продав підприємство разом із будинком Південноросійському акціонерному товариству друкарської справи і, одружившись, переїхав до Миколаєва, де займався музикою та колекціонуванням предметів природи. У нашому місті він влаштував музей у будинку своєї дружини – Матильди Антонівни Францової, котра 19 квітня 1890 р. купила його за адресою: Одеська частина, IV квартал, вул. Адміральська, № 4. Так, колекція музею Е. П. Францова стала основою для відкриття у грудні 1913 року в Миколаєві Міського природничо-історичного музею. Нині це Миколаївський обласний краєзнавчий музей.

З того часу Миколаївський обласний краєзнавчий музей є одним із провідних культурних установ Півдня України, що зберігає матеріальні та духовні цінності регіону. Його роль у розвитку краєзнавства та археології важко переоцінити. Археологічний напрям, який сформувався у музеї, став основою колекцій та наукових досліджень, що відображають багатовікову історію Миколаївщини.²⁵

Розвиток археологічного напрямку пов'язаний із низкою соціально-історичних обставин: активізацією краєзнавчих досліджень у XIX–XX ст., зростанням наукового інтересу до минулого регіону та необхідністю систематизації археологічних матеріалів у музейних колекціях. Дослідження матеріальної культури стародавніх народів сприяло не лише поповненню фондів, а й формуванню наукового потенціалу музею.²⁶ На території Миколаївщини були представлені чисельні археологічні культури: трипільська культура неоліту, скіфські курганні комплекси залізної доби, а також поселення черняхівської культури та слов'янських племен. Особливу цінність мають курганні комплекси, які зберегли унікальні артефакти зброї, прикрас та побутових предметів. Дослідження цих пам'яток дозволяють відтворити соціальні, економічні та культурні процеси, що відбувалися на території регіону.

²⁵ Миколаївщина: Нариси історії. За ред. П. П. Стоянова. — Миколаїв: Вид-во МДГУ, 1999. — 420 с.

²⁶ Ольвія та її округа: Археологія та історія. Монографія. — К.: Наукова думка, 2000. — 560 с.

Систематичні археологічні дослідження на території Причорномор'я розпочалися наприкінці XIX століття. Велику роль у цьому відіграли науковці та ентузіасти з Києва, Одеси та Харкова. Одним із ключових напрямів досліджень було вивчення курганних могильників. Археологи здійснювали систематичні розкопки, описували будову курганів, фіксували знахідки зброї, прикрас, посуд та інші предмети побуту. Ці матеріали не лише поповнювали колекції музеїв, а й слугували базою для наукових публікацій, порівняльних досліджень та реконструкцій культурних традицій²⁷

Крім курганних комплексів, велика увага приділялася вивченню залишків поселень ранньої залізної доби та середньовіччя. Польові дослідження проводилися за методиками, що передбачали детальний облік знайденого артефакту, його фотографування та опис, що забезпечувало наукову точність та можливість подальшого аналізу.²⁸

До початку XX століття у Миколаєві та інших містах регіону сформувалися перші колекції старожитностей, які згодом стали основою для створення обласного музею. Збір матеріалів проводився не лише професійними археологами, а й активними мешканцями, членами краєзнавчих товариств. Завдяки цій колекції містили як науково цінні артефакти, так і предмети побуту та культури населення регіону.²⁹

Формування археологічного напрямку в діяльності музеїв Півдня України, зокрема Миколаївського обласного краєзнавчого музею, було логічним наслідком суспільного інтересу до минулого. Музей став не просто сховищем старожитностей, а центром наукової роботи: тут систематизувалися матеріали, створювалися каталоги, розроблялися методики досліджень, здійснювалися публікації та лекції для громадськості. Цей підхід сприяв

²⁷ Археологічні музеї України: історія та сучасність. Збірник наукових праць. — Львів: Інститут українознавства, 2010. — 450 с.

²⁸ Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.

²⁹ Смирнов О. П. Курганні старожитності Миколаївщини. — Миколаїв: Атол, 2005. — 200 с.

формуванню професійного археологічного напрямку в музеї та встановленню його авторитету в науковому середовищі.³⁰

Наприкінці XIX – на початку XX століття розвиток науки та культури в Україні супроводжувався активним формуванням краєзнавчих колекцій у містах та регіонах. Миколаїв, як важливий портовий та адміністративний центр, відігравав провідну роль у накопиченні археологічних матеріалів. Зростання інтересу до історії регіону було пов'язане з розвитком освіти, появою нових наукових товариств та активізацією місцевих ентузіастів, які займалися збором

Зростання суспільного інтересу до минулого сприяло тому, що археологічні колекції перестали бути приватним надбанням та стали об'єктом публічного збереження. Це стало основою для створення обласного музею, який би не лише зберігав експонати, а й виконував наукові та освітні функції.³¹ Колекції ділилися на тематичні та хронологічні групи: палеоліт, неоліт, бронзова доба, залізна доба, середньовіччя. Така класифікація стала основою наукової роботи музею та формування експозицій.³² У 1920–1940-ті роки стали ключовим етапом у становленні археологічного напрямку Миколаївського обласного краєзнавчого музею.

Діяльність музею в цей період стала основою для формування професійного археологічного напрямку, який у наступні десятиліття забезпечував наукову репутацію. Музей розпочав систематичні польові дослідження курганних комплексів, залишків поселень та некрополів. Перші експедиції охоплювали райони поблизу Миколаєва, Очакова та Баштанки³³ Особливу увагу приділяли методам систематизації знахідок: предмети класифікували за матеріалом, типом та епохою, що дозволяло створювати науково обґрунтовані виставки та каталоги. Співпраця музею з Інститутом

³⁰ Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.

³¹ Смирнов О. П. Курганні старожитності Миколаївщини. — Миколаїв: Атол, 2005. — 200 с.

³² Археологічні музеї України: історія та сучасність. Збірник наукових праць. — Львів: Інститут українознавства, 2010. — 450 с.

³³ Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.

археології АН УРСР сприяла регулярній публікації результатів розкопок у наукових журналах³⁴

У 1930-х роках музей став центром координації археологічних експедицій у регіоні, надаючи методичну допомогу сільським музеям та навчальним закладам. Значну увагу приділяли також популяризації знань: проводились виставки, лекції та публікації для широкої аудиторії³⁵. Музей організовував експедиції, що охоплювали різні райони Миколаївської області. Особливу увагу приділяли вивченню скіфських та ранньоскіфських курганів. Кожен курган ретельно обстежувався, артефакти фіксувалися в описах та фотографіях. У процесі розкопок встановлені розміри курганів, структура похоронних камер та кількість поховань.

Дослідники виділяли артефакти за категоріями: зброя, прикраси, предмети побуту. Це дозволяло простежити розвиток культурних традицій та взаємозв'язки між різними племенами. Розкопки поселень проводилися з метою вивчення житлової інфраструктури, господарських споруд та способів виробництва матеріальних предметів. Особливого значення мали залишки кераміки, знарядь праці та прикрас³⁶

Вивчення поховань давньоруського та козацького періоду забезпечило розуміння соціальної структури населення, ритуальних практик та впливу зовнішніх контактів. Знахідки включали зброю, посуд, одяг та ювелірні вироби. Важливою складовою роботи музею було документування результатів експедицій. Завдяки цьому результати польових робіт ставали доступними для наукової спільноти, сприяли обміну досвідом. Популяризація науки сприяла підвищенню культурного рівня населення та формуванню патріотичного ставлення до минулого регіону.

Друга світова війна мала катастрофічний вплив на культурні та наукові установи України, і Миколаївський обласний краєзнавчий музей не став

³⁴ Смирнов О. П. Курганні старожитності Миколаївщини. — Миколаїв: Атол, 2005. — 200 с.

³⁵ Електронні ресурси в музейній справі. Монографія. — К.: Знання, 2014. — 380 с.

³⁶ Гасиджак Л. Нематеріальна культурна спадщина: світова теорія та українська практика / Музейний простір. Музеї України та світу. URL: <http://prostir.museum.ua/post/30482>

винятком. Під час окупації та бойових дій значна частина колекцій була втрачена, пошкоджена чи вивезена. Особливо постраждали археологічні матеріали: кургани були розграбовані, деякі артефакти зникли безвісти. За свідченнями істориків, значна частина експонатів була захована співробітниками музею у підвалах та приватних будинках, що дозволило зберегти частину колекцій. Відновлення після війни, організація нових наукових експедицій та систематизація колекцій дозволили закріпити здобутки попередніх десятиліть. Музей не лише зберігав та поповнював матеріали, а й активно інтегрувався у науковий простір України та зарубіжжя. У 1960–1980-ті роки характеризувалися систематизацією колекцій та активною науково-дослідною діяльністю. Створювалися тематичні експозиції, проводились регіональні археологічні експедиції.

Особливе значення мали експедиції в межах Миколаївської області, які дозволили поповнити музейні фонди матеріалами з кам'яної, бронзової та залізної доби. Досліджувалися також залишки середньовічних поселень та фортифікаційних споруд³⁷. Музей ставав освітнім центром для регіону: проводились науково-популярні лекції, організовувалися виставки для школярів та студентів, що сприяло підвищенню культурного рівня населення³⁸. Музей також проводить науково-освітні програми для студентів та школярів, організовує виставки, конференції та семінари. Колекції використовуються для публікацій у наукових журналах та міжнародних проектах, що підвищує авторитет музею на національному та міжнародному рівнях³⁹.

Особливу увагу приділяють популяризації археології серед населення: проводяться інтерактивні виставки, лекції, тощо. Дослідження поселень неоліту та бронзової доби передбачало обстеження житлових та

³⁷ Археологія доби бронзи на Півдні України. — Одеса: Астропринт, 2015. — 280 с.

³⁸ Кравченко В. В. Скіфські пам'ятки Північного Причорномор'я. — К.: Інститут археології, 1997. — 350 с.

³⁹ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

господарських споруд, виробничих комплексів та кераміки. Середньовічні некрополі розкривали особливості похоронних обрядів, соціальну ієрархію та контакти з іншими регіонами. Детальна документація знахідок дозволяла реконструювати побут та духовну життя населення⁴⁰.

Музей активно впроваджував нові методи археологічних досліджень:

- Систематична каталогізація експонатів – створення детальних описів, фотографій та схем;
- Реставрація та консервація – використання нових методів збереження металу, кераміки та органічних матеріалів;
- Аналітичні методи – хімічний, петрографічний та дендрохронологічний аналіз матеріалів;
- Геофізичні дослідження та аерофотозйомка – виявлення археологічних об'єктів без порушення ґрунту⁴¹.

Впровадження цих методів дозволило підвищити наукову точність розкопок та досліджень, забезпечило можливість порівняльного аналізу регіональних колекцій. На розвиток археології музею в цей період значний вплив мали: О. Домановський – систематизація колекцій та наукове редагування публікацій⁴²; Л. Івченко – організація великих експедицій та навчання молодих археологів; Щербина – інтеграція сучасних технологій та міжнародних методів; Г. Скрипник – популяризація археології через виставки та лекції⁴³.

Їхня діяльність забезпечила високу наукову репутацію музею, розвиток професійних стандартів та створення школи молодих археологів. У другій половині ХХ століття музей активно публікував результати досліджень:

⁴⁰ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

⁴¹ Александренко, І. І. Миколаївський обласний краєзнавчий музей: друга пол. ХХ ст. / І. І. Александренко // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : до 110-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею : збірник наукових матеріалів XIII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції (Миколаїв, 23-24 листопада 2023 р.). – Миколаїв : СПД Румянцева, 2023. – С. 178-181.

⁴² Івченко Л., Домановський О. Археологічні експедиції: методологія та практика. – Київ, 2011. – С. 70–495.

⁴³ Домановський О. Польові дослідження у Південній Україні. – Миколаїв, 2007. – С. 62–485.

- монографії про курганні комплекси та поселення;
- каталоги археологічних колекцій;
- статті у центральних та регіональних наукових журналах;
- матеріали конференцій та наукових симпозіумів⁴⁴.

Ці видання не лише розповсюджували результати досліджень, а й створювали платформу для співпраці з іншими науковими установами. Музей активно проводить просвітницьку роботу: виставки археологічних експонатів, лекції та практичні заняття для студентів видання популярних брошур та довідників для громадськості⁴⁵

На початку ХХІ століття Миколаївський обласний краєзнавчий музей активно інтегрував цифрові технології у свою діяльність. Це дало змогу не лише зберігати археологічні матеріали в кращих умовах, а й підвищити доступність колекцій. Основні напрямки: цифрова каталогізація, 3D-сканування та віртуальні екскурсії, використання геоінформаційних систем (ГІС) у польових дослідженнях, співпрацю з міжнародними науковими проектами та інтеграцію у глобальне музейне середовище⁴⁶.

Одним із сучасних досягнень музею є застосування 3D-артефактів. Віртуальні реконструкції поселень, курганів та некрополів допомагають відтворювати історичний контекст і краще розуміти побут та культуру народів, що населяли територію Півдня України. Музей активно співпрацює з навчальними закладами Миколаївщини, що включає в себе: студентські практики на базі археологічних експедицій, організація спільних наукових конференцій, підготовка навчальних матеріалів та посібників, участь у освітніх програмах для школярів та молоді.

⁴⁴ Музейний часопис (90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею) / Ред. Л. Д. Хлопинська; Упоряд. І. М. Піскурьова. – Миколаїв: Атол, 2003. – 168 с.

⁴⁵ Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.

⁴⁶ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

Такі ініціативи формують нове покоління археологів та краєзнавців, що забезпечують передачу досвіду та підтримку наукової школи музею. Музей активно долучається до використання цифрових технологій в освітньому процесі. Цифрові технології дозволяють музею: створювати віртуальні екскурсії та інтерактивні презентації, залучати студентів до обробки цифрових даних археологічних експедицій, поширювати освітні матеріали через онлайн-курси та вебінари, використовувати 3D-моделі та реконструкції для вивчення археологічних об'єктів без ризику пошкодження оригіналів⁴⁷.

Це робить археологію доступною для ширшого кола зацікавлених осіб і підвищує ефективність навчального процесу.

Отже, освітня та популяризаційна діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею дозволяє: поширювати знання про археологічну спадщину, підвищувати культурний рівень населення, підготовлювати нові покоління науковців та фахівців, використовувати сучасні технології для інтерактивного навчання. Миколаївський обласний краєзнавчий музей є прикладом комплексного поєднання збереження культурної спадщини, наукової діяльності та освіти

2.2. Археологічні колекції музею: склад, походження, наукове значення

Миколаївський обласний краєзнавчий музей (МОКМ), як одна з найстаріших музейних установ на півдні України, відіграє центральну роль у збереженні та дослідженні археологічної спадщини Північно-Західного Причорномор'я. Історія формування його фондів розпочалася ще у 1804–1806 роках зі створення Кабінету рідкісних речей при Депо карт у Миколаєві, що засвідчує ранній інтерес до місцевих старожитностей⁴⁸. Археологічна колекція, сформована за понад два століття, є енциклопедичним зібранням

⁴⁷ Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.

⁴⁸ Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.

артефактів, що охоплюють період від палеоліту до Середньовіччя. З огляду на географічне положення Миколаївщини, особлива увага приділяється пам'яткам античної Ольвії та скіфо-сарматської доби⁴⁹

Історія колекції тісно переплетена з адміністративними та науковими змінами у регіоні, відображаючи як державну політику щодо старожитностей, так і ентузіазм місцевих краєзнавців. Створення Кабінету рідкісних речей стало першим інституціоналізованим кроком до збору старожитностей у Миколаєві. До його фондів активно надходили перші знахідки, виявлені під час стихійних розкопок або випадкових землеробних робіт на території Ольвії та на острові Березань⁵⁰. Серед меценатів та осіб, які сприяли поповненню, варто відзначити діяльність адмірала О. С. Грейга, який у 1838 році домогся виділення коштів на спорудження спеціального павільйону для музейних експонатів. Однак, незважаючи на раннє становлення, значна частина унікальних античних матеріалів у середині XIX ст. була передана до більш потужних тоді центрів — Одеського та Керченського музеїв старожитностей, що призвело до тимчасового зменшення обсягу миколаївської колекції, але водночас сприяло поширенню знань про причорноморську археологію⁵¹.

Новий етап розпочався 15 (28) грудня 1913 року з відкриття Міського природничо-історичного музею. Хоча початковою основою була природнича колекція Е. П. Францова, історичний та археологічний напрямок швидко набув пріоритету завдяки діяльності спеціальної комісії та місцевого юриста й археолога-аматора С. І. Гайдученка. Він ініціював збір археологічних знахідок, подарунків від містян та наукових надходжень, зокрема з Ольвії. У 1920-х роках, значну роль у систематизації археологічних матеріалів відіграв археолог і краєзнавець Ф. Т. Камінський, який обіймав посаду директора музею. У цей період, коли на базі музею сформувалися окремі історико-

⁴⁹ Агеев Ю., Гаврилова І., Барбаянова К., Губська Т. Миколаївський обласний краєзнавчий музей у життя міста та регіону: історико-краєзнавчі нариси . – Миколаїв: Іліон, 2021 р.

⁵⁰ Археологія доби бронзи на Півдні України. — Одеса: Астропринт, 2015. — 280 с.

⁵¹ Бондар Р. Д. Антична кераміка з розкопок Ольвії. // Археологія. — 2012. — № 4. — С. 23-40.

археологічний та природничий відділи, відбулося перше ґрунтовне наукове опрацювання фондів, що стало основою для подальших досліджень⁵².

Після руйнівних втрат Другої світової війни розпочався період активного відновлення та розширення фондів. Ключовим джерелом надходжень стали стаціонарні археологічні експедиції та охоронні розкопки. Співпраця з Інститутом археології АН УРСР/НАН України: Започаткована тісна співпраця з Ольвійською експедицією, яка, згідно з музейною політикою, передавала значну частину масового археологічного матеріалу (кераміка, амфори, будівельні залишки) на постійне зберігання до МОКМ, поповнюючи його фонди тисячами одиниць.

Проводилися також систематичні розкопки поселень хори Ольвії та пам'яток більш ранніх та пізніх періодів, що забезпечило повноту хронологічного ряду колекції. Археологічний фонд МОКМ є поліхронним і тематично різноманітним, але найбільше значення мають матеріали, що відображають місцеві цивілізаційні центри. Розділ доісторичних колекцій (кам'яний вік – бронза) ілюструє найдавніші етапи історії регіону, охоплюючи період понад 40 тисяч років⁵³

Представлені зразки крем'яних знарядь з місцевих стоянок палеоліту та мезоліту Це скребла, різці, ножі, мікроліти (для мезоліту), що свідчать про мисливський та збиральницький спосіб життя первісних громад. Фонд включає кераміку Буго-Дністровської та Трипільської культур. Зокрема, фрагменти мальованої кераміки Трипілья та неолітичний посуд з орнаментом, а також поліровані сокири та мідні знаряддя енеоліту.

Доба Бронзи (III – II тис. до н. е.): Найбільш чисельно представлені матеріали ямної, катакомбної та зрубної культур. Це поховальний інвентар: керамічні посудини (орнаментовані та гладкі), бронзові сокири, ножі, шила та прикраси. Знахідки з цих культур є критично важливими для розуміння міграційних процесів та розвитку скотарства у степовій зоні. Антична колекція

⁵² Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.

⁵³ Ольвія та її округа: Археологія та історія. Монографія. — К.: Наукова думка, 2000. — 560 с.

є візитною карткою музею і становить значну частину його наукового фонду. Вона відображає майже тисячолітню історію грецького полісу на Бузькому лимані⁵⁴

Щороку розкопки поселень дають значну кількість керамічного матеріалу. В ньому трапляється чимало бракованих виробів і посуду з місцевої глини. Так, наприклад, в одній з ям на території теменоса Борисфена було знайдено браковану столову амфору місцевого виробництва — імітацію північноіонійських столових амфор.

Велика кількість фрагментів та цілих форм посуду. Це грецький імпорт (зокрема, чорнолакова та червонофігурна кераміка з Аттики та Малої Азії), що відображає торговельні зв'язки. Фонд амфор дозволяє досліджувати торгівлю вином, олією та зерном із основними античними центрами (Хіос, Родос, Сінопа, Гераклея). Культові та мистецькі предмети: Представлені теракотові фігурки богів (Деметра, Афродіта) та побутові сцени, що дають уявлення про релігійне життя ольвіополітів. Важливе місце займають епіграфічні пам'ятки (написи на камені, черепках), які є прямими історичними джерелами про політику та право⁵⁵. Березанський фонд: Окрема частина колекції присвячена найдавнішому грецькому поселенню регіону — Борисфені на острові Березань, що є ключовим для вивчення початкового етапу колонізації.

Зібрання, отримане переважно з розкопок курганів (VI ст. до н. е. – III ст. н. е.), є важливим для вивчення кочових народів. Скіфська військова справа: Велика кількість скіфської зброї: бронзові наконечники стріл (різних типів), акінаки (короткі мечі), елементи кінської упряжі. Знахідки допомагають хронологізувати та типізувати озброєння кочовиків. Мистецтво «Звіриного стилю»: Унікальні предмети розкопані в багатих похованнях (курганах). Це золоті бляшки, аплікації та оздоби із зображеннями фантастичних та реальних тварин (олені, пантери), що є шедеврами скіфського ювелірного мистецтва та відображають їхній світогляд. Сарматські знахідки:

⁵⁴ Археологія доби бронзи на Півдні України. — Одеса: Астропринт, 2015. — 280 с.

⁵⁵ Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. — Миколаїв : ОПППО, 2020. — 140 с.

Поповнення колекції предметами сарматського часу (довгі мечі, фібули, дзеркала) ілюструє зміну панівних кочових груп у регіоні⁵⁶

Археологічна колекція МОКМ має значення, що виходить далеко за межі регіонального краєзнавства. Матеріали з Ольвії, що зберігаються в МОКМ, є незамінними для міжнародних досліджень. Вони дозволяють вченим з усього світу вивчати:

- Соціальну та економічну історію: Аналіз типів імпортованих амфор та місцевої кераміки дає змогу реконструювати торговельні мережі, обсяги виробництва та споживання.
- Культуру та релігію: Вивчення культових артефактів (вівтарів, статуєток) та поховальних обрядів дає можливість відтворити релігійний синкретизм (поєднання грецьких і місцевих вірувань).
- Формування історичної пам'яті: Колекція є доказовою базою для підтвердження глибоких історичних зв'язків Південної України з античною цивілізацією.⁵⁷

Колекція ідеально підходить для вивчення складних процесів взаємодії між осілим грецьким населенням (Ольвія) та кочовими народами (скіфами, сарматами). Знахідки з поховань греків, які перейняли скіфську зброю, або скіфів, похованих з грецьким посудом, є прямим свідченням культурної дифузії та синкретизму⁵⁸. Ці матеріали дозволяють уточнити ступінь асиміляції та політичну залежність Ольвії від скіфських правителів.

Велика кількість масового матеріалу (типові набори кераміки, знарядь праці) з охоронних розкопок дозволяє археологам створювати надійні хронологічні шкали та типології для різних археологічних культур регіону, від неоліту до раннього Середньовіччя. Це особливо важливо для бронзового віку, де чітка диференціація культур (ямної, катакомбної) ґрунтується саме на

⁵⁶ Круц В. О. Музеї та археологічна спадщина: проблеми збереження та популяризації. — Миколаїв, 2018.

⁵⁷ Александренко І. І. Миколаївський обласний краєзнавчий музей: друга пол. XX ст. / І. І. Александренко // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : до 110-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею : збірник наукових матеріалів XIII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції (Миколаїв, 23-24 листопада 2023 р.). — Миколаїв : СПД Румянцева, 2023. — С. 178-181.

⁵⁸ Давньогрецькі написи з Ольвії. Каталог. — К.: Інститут археології НАН України, 2010. — 450 с.

аналізі поховального інвентарю, що зберігається у фондах музею. Окрім суто наукової роботи, колекція виконує важливу освітню місію, демонструючи відвідувачам багату та різноманітну історію краю. Експозиція з унікальними золотими скіфськими виробами та античною скульптурою є потужним засобом популяризації археологічних знань та виховання історичної самосвідомості.

На сучасному етапі перед МОКМ стоять нові виклики, пов'язані як зі збереженням, так і з науковою доступністю фондів. Забезпечення належних умов зберігання для тисяч одиниць археологічного матеріалу, зокрема органіки, металу (що потребує стабільної вологості та температури) та кераміки, є постійним завданням. Музей впроваджує сучасні методи консервації та реставрації унікальних артефактів, особливо тих, що походять із підводних або ґрунтових умов (наприклад, металеві вироби з курганів)⁵⁹

В епоху інформаційних технологій зростає потреба у діджиталізації археологічних фондів. Створення електронних каталогів, 3D-моделей ключових експонатів та відкриття наукового доступу до бази даних є важливим кроком для інтеграції колекції у світовий науковий простір, відповідно до вимог Закону України «Про музеї та музейну справу»⁶⁰.

В умовах повномасштабної війни в Україні (з 2022 р.) питання безпеки та евакуації найцінніших археологічних фондів, зокрема золотих виробів та унікальних античних артефактів, набуло критичного значення. Музейні працівники вживають надзвичайних заходів для захисту цієї безцінної спадщини. Археологічна колекція Миколаївського обласного краєзнавчого музею є фундаментальним зібранням, що відображає всю глибину та різноманітність історії Північно-Західного Причорномор'я. Склад колекції, з її унікальними античними (Ольвія, Березань) та скіфо-сарматськими фондами, забезпечує безперервну хронологічну лінію від палеоліту. Походження матеріалів тісно пов'язане з діяльністю визначних краєзнавців XIX–XX ст. та

⁵⁹ Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.

⁶⁰ Закон України «Про охорону культурної спадщини» №1805-III від 08.06.2000 р.

систематичною роботою наукових експедицій. Наукове значення фондів є критичним для ольвіїстики, вивчення кочових цивілізацій та реконструкції процесів греко-варварської взаємодії. Збереження та наукове опрацювання цих колекцій залишається стратегічним пріоритетом для української культури та науки.

2.3. Взаємодія музею з археологічними експедиціями, науковими установами та місцевими громадами

Ефективна діяльність сучасного музею неможлива без налагодженої системи партнерств із зовнішніми інституціями, які забезпечують надходження нових знань, артефактів і дослідницьких результатів. Особливо важливим є трикутник співпраці «музей – археологічна експедиція – наукове середовище», доповнений взаємодією з місцевими громадами, що відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини на локальному рівні. Музей виступає природним продовженням роботи археологічних експедицій, адже саме він забезпечує довготривале збереження, наукову атрибуцію та популяризацію матеріалів, виявлених під час польових досліджень.

Форми взаємодії можуть включати: укладання угод про передачу знахідок, що визначають порядок документування, консервації й фондового обліку; участь музейних фахівців у польових роботах, що сприяє точнішій інтерпретації контексту артефактів та підвищенню кваліфікації співробітників; спільні публікації та звіти, які фіксують результати досліджень та формують наукову базу для майбутніх експозицій; організація виставок за матеріалами експедицій, що дозволяє швидко інтегрувати нові відкриття в культурний простір. Завдяки такій кооперації музей отримує автентичні предмети з чітко зафіксованим археологічним контекстом, що підвищує наукову цінність експозицій.

Наукові установи – університети, інститути НАН України, дослідницькі центри – формують інтелектуальний простір, у якому музейні предмети

набувають значення джерел для міждисциплінарних досліджень. Взаємодія охоплює: спільні дослідницькі програми, зокрема з використанням сучасних методів аналізу (рентгенофлуоресценція, 3D-сканування, ізотопні дослідження тощо), підготовку фахівців, коли музей стає базою для практик, стажувань, навчальних курсів, консультації та експертні оцінки, що дозволяють забезпечити високу якість наукового опису фондів колекцій, участь у грантових проєктах, спрямованих на збереження та цифровізацію культурної спадщини, наукові конференції, круглі столи, симпозіуми, які музей може організовувати самостійно або у партнерстві з академічними інституціями.

Співпраця з археологічними експедиціями є фундаментальною для поповнення та наукової легітимації археологічного фонду МОКМ. Ця взаємодія регулюється Законом України «Про музеї та музейну справу», згідно з яким нововиявлені археологічні предмети, як правило, підлягають передачі до державних музейних фондів, територіально пов'язаних з місцем знахідки⁶¹. Найважливішою є багаторічна співпраця з Ольвійською археологічною експедицією Інституту археології НАН України. МОКМ слугує основним депозитарієм масового археологічного матеріалу, виявленого під час стаціонарних розкопок на території Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» та його хори (сільськогосподарської округи)⁶². Це тисячі одиниць кераміки (фрагменти амфор, чорнолаковий посуд), будівельної кераміки, побутових предметів та антропологічних залишків. Музейні співробітники беруть участь у польових дослідженнях, а археологи експедиції, у свою чергу, використовують фонди МОКМ для камерального опрацювання, типологізації та хронологізації знахідок. Це забезпечує взаємне збагачення наукового досвіду⁶³.

⁶¹ Закон України «Про музеї та музейну справу». № 249/95-ВР від 29 червня 1995 р. (зі змінами).

⁶² Нумізматика Ольвії. Каталог фондів МОКМ. — Миколаїв: Атол, 2014. — 250 с.

⁶³ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

Музей є координатором та активним учасником охоронних археологічних робіт на території області, зокрема у зв'язку з інтенсивним сільськогосподарським освоєнням земель, дорожнім будівництвом та несанкціонованими розкопками (грабіжництвом), МОКМ та місцеві археологи проводили масштабні рятувальні розкопки скіфських та бронзових курганів.⁶⁴ Знахідки, отримані під час таких робіт, одразу надходять до музею, де проходить їхня первинна консервація, наукова паспортизація та каталогізація. Це забезпечує збереження не лише артефактів, а й польової документації (креслень, фотографій, звітів), що є невід'ємною частиною наукового фонду. Взаємодія МОКМ із науковими установами України та світу сприяє введенню його фондів у ширший науковий обіг. МОКМ є постійним партнером Інституту археології НАН України, зокрема проводяться:

Фондові дослідження. Співробітники Інституту регулярно працюють у фондосховищах МОКМ, вивчаючи колекції для написання монографій, статей та дисертаційних робіт. Це стосується, зокрема, нумізматики Ольвії, скіфського озброєння та керамічних комплексів⁶⁵. Спільні видання: Музей бере участь у підготовці та виданні наукових каталогів, звітів експедицій та збірників наукових праць. Прикладом може бути включення матеріалів МОКМ до каталогів античної епіграфіки та теракот Північного Причорномор'я.

Фонди музею використовуються як навчально-практична база для студентів-істориків та археологів. Тут проводяться польові практики, заняття з археологічного креслення, консервації та фондознавства. Наукові конференції: МОКМ регулярно виступає організатором або співзасновником регіональних та всеукраїнських наукових конференцій, присвячених археології та краєзнавству Причорномор'я (наприклад, щорічні читання пам'яті видатних місцевих істориків). Дослідження фондів МОКМ викликає значний інтерес у міжнародних наукових центрів, особливо тих, що займаються античною історією.

⁶⁴ Смирнов О. П. Курганні старожитності Миколаївщини. — Миколаїв: Атол, 2005. — 200 с.

⁶⁵ Нумізматика Ольвії. Каталог фондів МОКМ. — Миколаїв: Атол, 2014. — 250 с.

Дослідники з Німеччини, Польщі, США: Іноземні вчені, особливо ольвіїсти, приїжджають для вивчення епіграфічного матеріалу, античних монет та імпортової кераміки. Така співпраця сприяє інтеграції української археології у світовий науковий контекст та забезпечує обмін передовими методологіями⁶⁶.

Взаємодія з місцевим населенням перетворює МОКМ з пасивного сховища на активний центр культурного та історичного життя регіону. Музей проводить роботу з інформування громадськості про важливість археологічних пам'яток, особливо курганів та поселень, що знаходяться на території їхнього проживання. Місцеві громади стають першою лінією захисту від незаконних розкопок та руйнування пам'яток сільськогосподарською діяльністю. Музей постійно підтримує зв'язок з жителями Миколаївщини, які знаходять археологічні артефакти під час польових робіт чи будівництва. Передача випадкових знахідок до музею (наприклад, стародавніх монет, уламків кераміки) є важливим, хоча й несистематичним, джерелом поповнення фондів. МОКМ відіграє ключову роль у популяризації археології серед широких верств населення, особливо серед молоді⁶⁷.

Музей організовує постійні експозиції та тематичні виставки, присвячені окремим епохам (наприклад, «Золото скіфів», «Життя античної Ольвії»), що робить наукові результати доступними для громадськості. Проводяться спеціалізовані лекції, інтерактивні уроки, квести та музейні студії для школярів та студентів, спрямовані на вивчення історії рідного краю через археологічні артефакти. Видання популярних брошур, путівників та розміщення інформаційних матеріалів у місцевих ЗМІ та соціальних мережах, що сприяє підвищенню рівня історичної свідомості.

З 2022 року, в умовах повномасштабної агресії росії, роль МОКМ та його взаємодія з громадами набули нового значення: громади та волонтери

⁶⁶ Петров, С. Музейна комунікація: теорія та практика. – Київ: Наукова думка, 2020. – 256 с.

⁶⁷ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

допомагають у забезпеченні безпеки музейних фондів, їх укритті та, за необхідності, організації евакуації найцінніших експонатів, що є прикладом соціальної відповідальності перед культурною спадщиною.

Музей стає символом незламності культурної спадщини, організовуючи виставки та онлайн-проекти, що підкреслюють давню історію українських земель. Незважаючи на значні досягнення, перед МОКМ стоять виклики, що вимагають поглиблення співпраці з партнерами. Сучасні наукові вимоги передбачають діджиталізацію фондів. МОКМ потребує підтримки наукових установ та грантових програм для створення повної електронної бази даних археологічних колекцій, що дозволить інтегрувати їх у міжнародні наукові мережі та забезпечити віддалений доступ для дослідників⁶⁸. Зростання активності «чорних археологів» вимагає посилення співпраці з правоохоронними органами та громадами. МОКМ може виступати консультативним центром у питаннях ідентифікації незаконно вилучених артефактів та посилення громадського контролю за станом археологічних пам'яток⁶⁹.

Успішна взаємодія з експедиціями та громадами потребує сучасних управлінських рішень. Залучення наукових установ до розробки грантів та спільних проєктів дозволить забезпечити фінансування не лише розкопок, але й консервації, реставрації та публікації музейних фондів, що зберігаються в МОКМ. Взаємодія Миколаївського обласного краєзнавчого музею з археологічними експедиціями, науковими установами та місцевими громадами є багатовекторним, системним і життєво необхідним процесом. МОКМ виступає як науковий партнер для експедицій, забезпечуючи надійне збереження та наукове опрацювання матеріалів, зокрема з Ольвії та курганів, а також є освітнім центром та зв'язковою ланкою між наукою та громадою. Успішна реалізація цієї взаємодії не лише сприяє поповненню та науковому

⁶⁸ Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.

⁶⁹ Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65289>.

обігу археологічних колекцій, але й забезпечує захист і популяризацію культурної спадщини Південного Причорномор'я, особливо в умовах сучасних викликів. Подальше поглиблення цієї співпраці є запорукою збереження історичної пам'яті для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 3. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ)

3.1 Зарубіжний досвід впровадження інформаційних технологій та ШІ у сучасному музейному просторі

Світ музейного простору останнім часом переживає значні трансформації внаслідок прогресу цифрових технологій. Інтеграція ІТ у роботу музеїв перетворилася не лише на сучасну тенденцію, але й на важливу умову для підтримки інтересу та конкурентоспроможності в епоху цифрового суспільства. Відносини між музеями і їх відвідувачами здавна були зосереджені на двох основних аспектах: потребах музеїв та сподіваннях людей. Відвідувачі завжди прагнули активніше залучатися під час своїх візитів до музеїв і галерей — від вибору маршруту до можливості самостійно формувати експозицію.

Великі музеї, такі як Tate Gallery у Лондоні, скористалися цим ще з початку 1990-х: там були запроваджені guide-box'и — спеціально створені пристрої, які дозволяли відвідувачам не лише слухати аудіо-гіди, але й отримувати додаткову інформацію: текст, зображення та іноді відео. З появою мобільних додатків для музеїв відвідувачі мали можливість приносити власні пристрої, що зменшило витрати музеїв на закупівлю, установку та обслуговування технологій. Крім того, гаджети надали музеям абсолютно новий шанс: вивести експозицію за межі приміщення. У 2015 році багато музеїв впровадили нову технологію Beacon. Люди могли завантажити мобільний додаток, який, використовуючи Bluetooth, визначає вашу точну позицію в музеї чи галереї — до декількох метрів. Додаток отримує дані про ваше місцезнаходження і, виступаючи в ролі цифрового гіда, надсилає вам важливу інформацію про художника та його твори, включаючи аудіо- і відео

матеріали, статті та огляди. Завдяки Beason ви також можете передавати картинки та фотографії друзям через смс або електронну пошту, а також ділитися ними в Фейсбуці або Твіттері. Крім того, подібно до Google Maps, Beason є технологією, яка полегшує орієнтацію у великих музеях⁷⁰

Першими, хто адаптував свої сайти для мобільного використання, виявилися Museum of Modern Art у Сан-Франциско і Powerhouse Museum в Сідней. Після знайомства з даними на цих сайтах кількість відвідувачів зростає. Проте, щоб переглянути всю колекцію через мобільний телефон, слід було залишатися підключеним до інтернету тривалий час. Це змусило музеї поставити нове завдання: забезпечити можливість одноразового завантаження інформації, щоб звільнити користувачів від залежності від Інтернету⁷¹. Також, яскравим прикладом використання ІТ є Музей Ван Гога в Амстердамі, де десять років тому керівництво вирішило найняти менеджера з роботи з електронними медіа. Сьогодні у цьому музеї діє відділ цифрових технологій, у якому працює шість спеціалістів. У їх завдання входить публікація відомостей про Вінсента Ван Гога та популяризація його творчості, взаємодія з громадськістю по всьому світу, продаж квитків до музею онлайн та поширення анонсів заходів. Також у музеї є практика впровадження інтерактивних екранів, аудіогідів з елементами штучного інтелекту та спеціалізованих мобільних додатків, які сприяють більш глибокому зануренню відвідувачів у життя та творчість митця. Музей був першим, хто випустив додаток для мобільного телефону під назвою «Yours», він зайняв місце у ТОП-10 найбільш завантажуваних освітніх програм, а сама виставка здобула величезний успіх у Європі, значною мірою завдяки своєму додатку. Більшість змісту програми створена на основі спеціально підготовленого відео з архівними матеріалами та озвученням. Це все допомагає музею залишатися цікавим не тільки для туристів, але й для молодого покоління, яке звикло користуватися цифровими

⁷⁰ Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 3, № 1. С. 1–5.

⁷¹ Музей як content provider ІТ в виставковому просторі : мобільні застосунки. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/muzey-kak-content-provider-it-vvystavochnom-prostranstve--chast-pervaya--mobilnye-prilozheniya>

інноваціями в повсякденному житті⁷². Ще одним захоплюючим музеєм, що пропонує сучасні науково-технічні інновації, є Національний музей новітньої науки та інновацій Мірайкан у Токіо, який відкрив свої двері в 2001 році. Однією з постійних експозицій цього музею є виставка «Створи власне майбутнє», що пропонує відвідувачів уявити своє життя в тісній взаємодії з роботами, дослідити технології передачі інформації через Інтернет, а також ознайомитися з наукою прогнозування подій і запобігання проблемам. До десятиріччя музею був встановлений унікальний експонат – глобус «Geo-Cosmos» – сферичний дисплей, на якому в майже реальному часі з'являється зображення Землі, створене на основі актуальних даних, зібраних з багатьох дослідницьких лабораторій і метеорологічних станцій по всьому світу. Глобус виготовлений з використанням електролюмінісцентних панелей, здатних відображати зображення з роздільною здатністю понад 10 мільйонів пікселів [32]. Цей музей став прикладом того, як можна поєднувати освітню функцію з високим рівнем інноваційності. Крім того, ще одним цікавим прикладом є проєкт Google Arts & Culture. Це глобальна цифрова платформа, що співпрацює з провідними музеями по всьому світу, надаючи можливість переглядати картини, артефакти та експонати в HD-якості у режимі онлайн. Цей формат став особливо важливим під час пандемії, коли більшість музеїв були змушені призупинити прийом фізичних відвідувачів. В результаті COVID-19 деякі з найвідоміших музеїв світу впроваджують новітні цифрові технології. Музей Прадо в Мадриді запустив свій перший інноваційний проєкт, який дозволяє відвідувачам ближче познайомитися з витворами мистецтва та артефактами, що мають у закладі, завдяки використанню віртуальної реальності. За допомогою технології Gigapixel Second Canvas, яка пропонує максимальну якість зображення, доступну наразі для віртуальної екскурсії, онлайн відвідувачі змогли досліджувати зали виставок «Міфологічні

⁷² Van Gogh Museum. Завдяки співробітникам Музею Вінсента Ван Гога люди з усього світу можуть познайомитися з життям і творчістю великого художника, а також з мистецтвом його часу. URL: <https://www.google.com/intl/ru/nonprofits/success-stories/van-gogh-museum/>

пристрасті», заходів, які проводилися завдяки ексклюзивному спонсорству Fundacion BBVA.

Окрім екскурсії галереями та роботами без гіда, ця віртуальна екскурсія також пропонує коротку екскурсію з гідом, яку проводив Алехандро Вергара, один з кураторів виставки. Цей віртуальний огляд міфологічного кохання через 29 робіт найвидатніших постатей європейського живопису пропонував максимальний рівень масштабування для 7 картин – «Венера та музикант» та «Даная та золотий дощ» Тиціана, «Сад кохання», «Діана та Каллісто» та «Три грації» Рубенса, «Венера та Адоніс» Веронезе, та «Пряхи» Веласкеса – що показувало набагато більше, ніж може побачити людське око, включаючи мазки пензля, підпис художника тощо, а також короткий текстовий опис робіт, який надає цікаву інформацію про них.

Цей винятковий віртуальний тур Gigapixel доступний на веб-сайті Музею Прадо іспанською та англійською мовами за 2,50 євро, що дорівнює вартості аудіо-гіда, що супроводжує відвідування. Водночас веб-сайт продовжує пропонувати всю інформацію про цю виставку безкоштовно, включаючи презентацію від її кураторів. Це стало можливим завдяки співпраці музею з чотирма провідними цифровими компаніями: Patron 2.0, Feeel, 3intech та Krill Audio. Ці технології служать для того, щоб зробити артефакти музейної колекції більш доступними для людей⁷³. Національний музей Сінгапуру в своїй виставці «Історія лісу» запропонував відвідувачам можливість за допомогою програми для смартфонів отримати доступ до детальної інформації про анімованих істот, що стрибають серед освітлених дерев. А в лондонському Музеї наук завдяки використанню віртуальної реальності відвідувачі можуть стати частиною місії, яка відтворила перший шлях британського космонавта Європейського космічного агентства Тіма Піка на 400 км назад до планети Земля⁷⁴. У США одним із лідерів у сфері цифрових інновацій в музеях є Музей

⁷³ Museo Del Prado. The Museo Nacional del Prado launches its first Virtual Tour in Spanish and English. URL: <https://www.museodelprado.es/en/whats-on/new/themuseo-nacional-del-prado-launches-its-first/7cdd9208-bac8-62db-a9a9-1bae106f051e>

⁷⁴ Нескоромна А. Цифрова трансформація музеїв. URL: https://tourlib.net/stati_ukr/neskoromna.htm

сучасного мистецтва в Нью-Йорку (МоМА). Заклад завжди шукає нові способи цифрової презентації мистецтва. Серед найбільш вражаючих ініціатив — впровадження технологій доповненої реальності (AR) під час виставок.

Наприклад, використовуючи спеціальний додаток, відвідувачі можуть «оживити» експонати: спостерігати, як змінювалася картина під час створення, чути голос митця або вивчати історичний контекст через короткі відеоролики. Це не лише дозволяє оглянути експонат, а й відчувати його, що значно підвищує емоційне залучення глядача. До того ж, МоМА активно веде цифрові архіви, розробляє інтерактивні онлайн-курси та проводить віртуальні екскурсії, доступні для людей з усього світу. Такий підхід не тільки розширює аудиторію, а й зміцнює статус музею як відкритого простору для взаємодії між мистецтвом і технологіями⁷⁵. Ще один приклад інноваційного підходу — це VOMA (Віртуальний Онлайн Музей Мистецтва). Це перший у світі музей, повністю діючий у віртуальному просторі, без наявності фізичної будівлі, але з повноцінним тривимірним середовищем, яке можна досліджувати онлайн. Простір VOMA було створено за допомогою програмного забезпечення для ігор і має архітектурні зміни відповідно до тематики виставок. Значним є те, що в музеї представлені як класичні твори, такі як творчість Ежена Делакруа або Едварда Хоппера, так і сучасне мистецтво, що демонструє розмаїття стилів і тем. Користувачі мають можливість не лише переглядати картини, але й «переміщатися» по виставкових залах, слухати аудіо-гідів та брати участь в обговореннях. Музей активно взаємодіє з користувачами через соціальні мережі, що сприяє формуванню спільноти людей, які цікавляться сучасним сприйняттям класичного мистецтва⁷⁶. Цікавий факт, у Канберрі є робітник з ім'ям Каспаров, він із 2013 року виконує обов'язки екскурсовода в Національному музеї Австралії, однак не отримує за це зарплату. Справа в тому, що Каспаров — це робот. Він і його напарник на ім'я Честер

⁷⁵ Тормахова А. М. Сучасний Музей Як Простір Художнього Експерименту : Досвід The Museum Of Modern Art (Мома). Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 39 – 2021.

⁷⁶ ТехноНовини. VoMA – перший в світі повністю інтерактивний віртуальний музей. URL: <https://www.mandria.ua/tehnо/97919>

прогулюються по Національному музею з панорамними камерами на головах, надаючи можливість віртуальним відвідувачам оглядати корабель перших колоністів, велосипед Кедела Лі Еванса — першого австралійця, котрий здобув перемогу у велогонці Тур де Франс, а також навігаційні інструменти мандрівника Джеймса Кука. Однак Честер та Каспаров мають помічника - людину, який додає інформацію до розповіді роботів, відповідаючи на запитання відвідувачів.

Роботи-екскурсоводи особливо популярні серед дитячих груп, адже завдяки їхнім зусиллям школярі можуть відвідати виставку у рамках навчальної програми, не виходячи з класу. Співробітники музею переконані, що роботи також стануть у пригоді людям з обмеженими можливостями та мешканцям будь-якого куточка планети, які вирішили віртуально відвідати музей⁷⁷. Отже, сучасний музейний простір швидко еволюціонує під впливом цифрових технологій, які вже не є просто додатковим інструментом, а стали основною складовою стратегії розвитку музеїв. Використання інформаційних технологій дає можливість музеям адаптуватися до вимог нового покоління, яке звикло до сприйняття інформації у цифрових форматах, мобільності та інтерактивності. Прикладами таких музеїв є МоМА в Нью-Йорку, Мірайкан у Токіо, Музей Ван Гога в Амстердамі, а також VOMA — перший цілком віртуальний музей, свідчать про те, що застосування ІТ виходить за межі розробки веб-сайтів або аудіо-гідів. Мова йде про глибоке занурення у мистецтво через віртуальну та доповнену реальність, інтерактивні інсталяції, дистанційні екскурсії та навіть роботизованих гідів. Внаслідок такого цифрового переосмислення музейна діяльність стає більш прозорою, доступною та цікавішою для різноманітної аудиторії — від учнів сільських територій до осіб з обмеженими можливостями або жителів віддалених районів. Технології сприяють розмиванню меж між фізичним і віртуальним світом, зміцнюючи просвітницькі, естетичні та комунікаційні функції музеїв.

⁷⁷ Крикуненко І. Як світові музеї переживають технологічну революцію URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/yak-svitovi-muzeji-perezhivayut-tehnologichnurevoluciyu-50066005.html>

Сучасні музеї все більше впроваджують нові цифрові технології, і штучний інтелект відіграє в цьому важливу роль. Сьогодні штучний інтелект трансформує наше життя та роботу, породжуючи або величезний інтерес щодо його потенціалу, або глибокий страх перед його непередбаченими наслідками. Його можливості вражають: від автоматизації обробки зображень до розробки персоналізованих гідів для відвідувачів. Музеї, володіючи величезними обсягами інформації, за останні роки досягли істотного прогресу в організації даних своїх колекцій та забезпеченні доступу до них для суспільства. Це вимагає значних ресурсів, інструментів, часу та експертизи. У цьому контексті штучний інтелект може стати в нагоді, допомагаючи музеям робити нові відкриття щодо їх колекцій. Наприклад, у 2016 році паризький Музей на набережній Бранлі став будинком для Беренсона, робота-критика мистецтва, створеного антропологом Дені Відалем та інженером-робототехніком Філіппом Госсє. Беренсон використав ШІ для запису реакції відвідувачів на мистецтво та розробки власних естетичних уподобань. За допомогою машинного зору, камери у своєму оці, він реєстрував реакції, ділився ними з комп'ютером та коригував свої власні відповіді на основі зворотного зв'язку. Машинний зір - це уміння комп'ютера сприймати і аналізувати те, що він спостерігає. Сфера машинного зору досягла значного розвитку, що дозволяє розпізнавати об'єкти та предмети на зображеннях. Цю техніку ефективно використовують музеї. Чим більше даних отримує система машинного зору для навчання, тим вищою стає її точність. Віртуальні гіді на базі штучного інтелекту – нещодавнє нововведення.

У 2022 році Лувр представив «Леонардо» — віртуального помічника на базі ШІ, який пропонує персоналізовані тури та інформацію в режимі реального часу. Це покращує досвід відвідувачів, роблячи його більш інтерактивним та інформативним. Доповнена реальність (AR) у поєднанні з ШІ також набирає обертів. Додаток AR Британського музею, запущений у 2023 році, використовує штучний інтелект для створення захоплюючих вражень,

дозволяючи відвідувачам побачити історичні артефакти в їхньому оригінальному контексті через свої смартфони або окуляри AR⁷⁸.

Аналіз поведінки відвідувачів музеїв та культурних об'єктів стає все більш важливим інструментом для того, щоб краще розуміти, як люди сприймають та взаємодіють із експозицією. Це дозволяє не тільки ефективніше організовувати простір, а й робити візит більш цікавим та насиченим для кожного гостя. В рамках проєкту ARTEMISIA, що реалізується в Музеї Риму в Палаццо Браски в Італії, дослідники роблять ставку на технології штучного інтелекту, щоб глибше розібратися в тому, як поведуться відвідувачі музею та як на основі цих даних можна покращувати музейний досвід. Головне завдання проєкту — розробити методику, яка поєднує наукові знання про досвід користувача з реальними даними про пересування та реакцію людей у музейному середовищі. За допомогою анонімного відстеження відвідувачів через сенсори руху, які фіксують, де люди зупиняються, куди дивляться та як переміщаються, команда збирає величезний обсяг інформації, який потім аналізується з використанням алгоритмів ШІ, при цьому, він не просто «бачить», як люди рухаються музеєм, але й дає зрозуміти, чому вони це роблять - що їх приваблює, що затримує, що залишає байдужими. Такі технології відкривають нові можливості для формування музейного простору під різні категорії відвідувачів. Наприклад, можна створювати персоналізовані маршрути, змінювати структуру виставки або вводити нові форми взаємодії з експозицією. Штучний інтелект дозволяє не просто фіксувати поведінку, а передбачати її і на основі цього формувати гнучкіший, адаптивніший і «розумніший» музейний простір⁷⁹.

Дуже цікавий приклад використання штучного інтелекту було надано у Зоологічному музеї у Кембриджі. Завдяки технології, яку практикував музей, істоти, що вимерли, можуть спілкуватися і ділитися своїми історіями голосом

⁷⁸ MuseumNext. Artificial intelligence and the future of museums. URL: <https://www.museumnext.com/article/artificial-intelligence-and-the-future-ofmuseums/>

⁷⁹ Cappellini, V., Di Mascio, T., & Faggiano, F. (2024). Evaluating visitors' experience in museum: Comparing data-driven and user experience approaches. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 14(1), 45–60.

або текстовими повідомленнями через мобільні телефони відвідувачів. Технологія дозволяє тваринам описувати свій час на Землі та труднощі, з якими вони зіткнулися, сподіваючись звернути назад апатію по відношенню до кризи біорізноманіття. За словами директора музею, частина експерименту полягає в тому, щоб подивитися, чи люди змінять свою думку, якщо дати цим тваринам їхні власні голоси, чи вдасться змінити суспільне сприйняття таргана, давши йому голос. Проект був розроблений Nature Perspectives, компанією, яка створює моделі ШІ, щоб допомогти зміцнити зв'язок між людьми та природним світом. Для кожного експоната штучний інтелект отримує конкретні дані про те, де жив зразок, його природне середовище і як він потрапив до колекції, поряд з усією доступною інформацією про вид, який він представляє. Експонати тварин змінюють тон і мову залежно від віку людини, з якою вони розмовляють, і можуть спілкуватися більш ніж 20 мовами, включаючи іспанську та японську. Качконіс розмовляє з австралійським акцентом, червона панда — із ледь помітним гімалайським, а криква звучить як британець. Управління музею сподівається, що завдяки живим бесідам з експонатами відвідувачі дізнаються більше, ніж міститься на етикетках, що супроводжують зразки. В рамках проекту були аналізовані розмови відвідувачів з експонатами, щоб отримати повніше уявлення про те, яку інформацію люди хочуть отримати про зразки⁸⁰

Ще одним досвідом використання технології «озвучування», є музей Сальвадора Далі у Флориді, який відтворив голос художника за допомогою ШІ. Гості музею мають можливість спілкуватися з цифровим голосом Далі. Для цього їм потрібно задати питання копії скульптури Далі «Телефон-омар» (1938). Слухавка підключена до чат-бота на базі штучного інтелекту, в результаті чого відвідувачі отримують голосові повідомлення, що відтворюють голос та інтонацію Далі. Директор музею Генк Гайн зазначив, що ця рекламна кампанія є даниною пам'яті Далі, який прославився завдяки впровадженню

⁸⁰ The Guardian. AI gives voice to dead animals in Cambridge exhibition. URL: <https://www.theguardian.com/science/2024/oct/14/ai-gives-voice-to-deadanimals-in-cambridge-exhibition>

елементів фантастики у свої твори⁸¹. Багато музеїв використовують ШІ для оцифрування своїх великих колекцій письмових документів та подальшого збереження цих цінних матеріалів. Оцифровуючи свої колекції, музеї не тільки зберігають їх для майбутніх поколінь, але й роблять їх більш доступними як для дослідників, так і для громадськості. Така підвищена доступність гарантує, що знання, що містяться в цих документах, можуть бути більш поширеними, збагачуючи наше розуміння історії та культури в суспільстві. Одним із найпередовіших інструментів штучного інтелекту в цій галузі є Transkribus, який пропонує дві основні переваги для музеїв: збереження та доступність. Музеї можуть завантажувати скани своїх документів та зберігати їх у приватній, зручній для користувача колекції Transkribus. Також цей сервіс надає функцію під назвою Transkribus Sites, в якому зрозумілий інтерфейс, який дозволяє музеям ділитися своїми записами з дослідницькою спільнотою та широкою громадськістю.

Крім того, портативний Transkribus ScanTent дозволяє користувачам ефективно сканувати великі обсяги документів, використовуючи лише смартфон. Ця технологія спрощує збереження архівів та допомагає музеям проводити дослідження, необхідні для нових експонатів, це полегшує збереження, управління архівами та покращує їх доступність як для музеєзнавців, так і для відвідувачів. На додаток до інструментів, вже доступних на платформі, команда Transkribus активно розробляє інноваційні інструменти ШІ для полегшення вилучення відчутних структурованих даних з неструктурованої інформації, що міститься в документах. Однією з таких функцій є розпізнавання сутностей, що автоматично ідентифікує ключову інформацію у великих наборах історичних документів та організує в узгоджену структуру.

Ручне виконання цього завдання потребувало б значного часу та ресурсів, але штучний інтелект робить його легко здійсненним. Ще один

⁸¹ Суспільне Культура. Почути Сальвадора Далі: музей у Флориді відтворює голос художника за допомогою ШІ. URL: <https://suspilne.media/culture/726941-40-pocuti-salvadora-dali-muzej-u-floridi-vidtvorue-golos-hudoznika-za-dopomogousi/>

інструмент, який скоро буде доступний на Transkribus, – це спеціалізована модель розпізнавання таблиць. Це буде особливо корисно для музеїв, які керують великими колекціями каталогів та інших засобів пошуку та яким потрібний швидкий та ефективний спосіб цифрової організації свого контенту⁸². Берлінський городський музей BerlinZEIT мав практику у розробці системи генерації зображень на основі III для нової постійної експозиції. Вони зобразили майбутнє міста з допомогою новітніх технологій. Разом із розробниками медіастанції Panorama-B та командою музею вони зробили неймовірний проєкт, який міг би допомогти відвідувачам виставки розмірковувати про можливе майбутнє. Створення образів майбутнього створює проблеми кількох рівнях. Довгий час уяву майбутнього міст викликало інтерес у архітекторів, художників, істориків та багатьох інших. Тепер III додає новий вимір до цього захоплення.

Він надає інструмент, який дозволяє створювати тисячі можливих міських ландшафтів, кожен з яких відображає різноманітні можливості та результати, щоб мати глибоке осмислення цих потенційних розробок. Можливий спектр того, як уявити майбутнє, дуже широкий. Його можливо уявити як досить лінійну безперервність поточних тенденцій або ж очікувати радикальних змін. В епілозі виставки BerlinZEIT метою було зобразити Берлін приблизно через 50 років, зобразивши оптимістичне майбутнє з досягненнями екологічної стійкості. У цьому контексті кураторська група хотіла подати відвідувачам різні бачення майбутнього міста. Основними питаннями для цієї виставки були : «Чи буде це місто, де спільнота процвітає на відкритому повітрі, чи комфортне житло сприятиме більшій кількості часу, проведеного наодинці у приміщенні?», «Чи домінуватиме громадський транспорт чи приватні автомобілі залишаться переважаючими?», «Чи схилиться архітектура до сучасних стилів або збереже традиційні дизайни?», «Чи буде

⁸² Transkribas. Artificial intelligence in museums: three Transkribus case studies. URL: <https://www.transkribus.org/en/blog/ai-in-museums>

місто в основному привабливим для молодих чи літніх людей?»⁸³. Такий підхід не тільки збагачує експозицію візуально, але й стимулює відвідувачів до критичного мислення та переосмислення сучасності. Це приклад того, як технології можуть не замінити людину в культурній сфері, а навпаки — підсилити її здатність до творчого бачення та комунікації з публікою. У сучасному музейному середовищі штучний інтелект набуває все більшої популярності, що дозволяє музеям виходити за межі звичних способів подачі інформації. Завдяки цим технологіям покращується досвід відвідувачів через персоналізовані гіді, доповнену реальність та інтерактивні експонати, а також забезпечується збереження та доступність музейних колекцій. Приклади європейських музеїв демонструють, як ІІІ відкриває нові можливості — від аналізу поведінки відвідувачів до віртуального оживлення експонатів. Такі нововведення не лише оновлюють музейну комунікацію, але й сприяють глибшому зануренню в історико-культурний контекст, при цьому людина залишається в центрі створення змісту, а не задіяна в рутинних завданнях.

3.2. Стан цифровізації музеїв в сучасній Україні та перспективи розвитку цифрових музейних платформ

Відповідно до інформації ЮНЕСКО, протягом перших двох місяців після вторгнення російських військ в Україну було зафіксовано пошкодження або знищення сімдесяти церков, тридцяти історичних споруд, вісімнадцяти культурних центрів, п'ятнадцяти пам'ятників, дванадцяти музеїв і семи бібліотек⁸⁴. Архітектурна цінність історичних пам'яток високо цінується як з естетичного, так і з історичного аспектів. Сучасні цифрові технології дозволяють віртуально відтворити деталі архітектури, зовнішній вигляд і структуру об'єктів. Це відкриває можливості для архітекторів, дослідників і ширшої публіки детально вивчати архітектурні особливості, які можуть бути

⁸³ Dr. Cecilia Maas. Using AI Image Generation for Museum Exhibitions. URL: <https://www.aureka.ai/aureka-blog/using-ai-image-generation-for-museum-41-exhibitions>

⁸⁴ UNESCO. Damage to Cultural Heritage in Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/news/2453/>

недоступні або обмежені під час фізичного відвідування. Згідно з В. Кулиняком, збереження культурної спадщини стає можливою завдяки раціональному використанню сучасних ІТ-технологій у сфері архітектури та будівництва⁸⁵. Оцифровані елементи культурних об'єктів є багатофункціональними і можуть сприяти вирішенню глобальних проблем, які постають перед культурою в цілому. У цьому аспекті важливе значення має взаємодія культурної та інформаційної політики в Україні, а також розробка єдиної методології, технологічних стратегій і організаційних рішень. Разом з цим, для досягнення зазначених перспектив потрібна цілеспрямована стратегія держави, інвестиції в цифрову інфраструктуру, а також підтримка з боку наукових закладів і громадських об'єднань.

У цьому контексті цифровізацію музеїв слід бачити не лише як технічне оновлення, а також як стратегічний крок до переосмислення місця культурних установ у сучасному суспільстві. Важливу підтримку процесу цифровізації вітчизняних музеїв надає Український культурний фонд (УКФ), який виконує значну роль у забезпеченні фінансової та практичної підтримки численним проєктам у сфері культури.

У 2019 році УКФ долучився до організації заходу під назвою «Діджиталізація культурної спадщини», в рамках якого є підтримка проєктів, спрямованих на діджиталізацію інформації, важливої для української держави та суспільства як певної гарантії збереження культурної спадщини в оцифрованому форматі та об'єднання української й міжнародної спільнот у віртуальному просторі історії та мистецтва України⁸⁶. Проєкт «Древній Звенигород: брендинг і промоція Княжої Столиці» був ініційований з метою популяризації археологічної спадщини – давнього міста Звенигород, існування якого датується XI-XIII століттями, що стало однією з трьох перших князівських столиць українського Прикарпаття. Реалізатори проєкту створили

⁸⁵ Кулиняк М. Цифрова культурна спадщина як феномен цифрової культури. Культурологічний альманах, 2020. (3), 218–227.

⁸⁶ Український культурний фонд. ЛОТ 1. Діджиталізація. URL: https://ucf.in.ua/m_lots/63c3e2b43bde1f6e4647eda6.

віртуальну 3D-модель цього населеного пункту, розташованого на відстані 25 км від Львова. У двохвилинному відео демонструється вигляд міста на різних етапах його розвитку протягом 250 років. Звенигород існував трохи більше двох століть і був знищений ханом Батієм у 1241 році. Оскільки археологічний об'єкт вивчався тільки частково, за допомогою новітніх технологій була розроблена віртуальна 3D-модель, яка відтворює можливий вигляд міста в різні періоди його історії.

У цій моделі представлено зовнішній вигляд князівського палацу в різні епохи, значущі церкви, будинки видатних бояр і загальну архітектуру міста. Відтворення класичних реконструкцій виявилось витратним і не завжди точним через зміни в наукових поглядах. Проте цифрова модель населеного пункту може бути легко відкоригована та оновлена з урахуванням актуальних досліджень⁸⁷. Таким чином, високоякісна 3D-модель робить пам'ятку цікавою та інтерактивною. У найближчих планах - використання цієї моделі для створення експозиції в рамках майбутнього історикокультурного парку, який стане унікальним проєктом для України. В умовах глобальних змін, викликаних еволюцією інформаційних технологій, цифрові платформи музеїв в Україні виступають одним із основних напрямків вдосконалення культурної сфери. Їхній прогрес націлений не тільки на забезпечення доступу до музейних матеріалів для широкої публіки, а й на розробку нових форматів взаємодії між музеєм і його відвідувачами.

Серед ключових перспектив слід виділити подальше застосування технологій доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR), які дозволяють відтворювати історичні події, організовувати інтерактивні прогулянки та створювати інклюзивний простір. Такі інновації не лише збільшують експозиційні можливості музеїв, але й роблять культурний контент більш привабливим для молоді. Одним з помітних прикладів інтеграції цифрових технологій у музейну індустрію є всеукраїнська ініціатива «Музей». Її мета

⁸⁷ Український культурний фонд. Древній Звенигород: брендинг та промоція Княжої Столиці. URL: <https://ucf.in.ua/archive/5f00542bf436f61c0f1d5043>

полягає в розробці доступної онлайн-платформи, яка з'єднає музеї з усіх куточків України і дозволяє користувачам знайомитися з експонатами в віртуальному просторі. Цей проєкт має значну культурну і соціальну цінність. Завдяки «єМузею» будь-хто, незалежно від свого місця проживання або фізичних можливостей, отримує шанс побачити унікальні артефакти з музейних колекцій, оглянути цифрові виставки, слухати тематичні аудіогіди чи відвідати віртуальні екскурсії.

Таким чином, платформа не тільки сприяє популяризації національної культурної спадщини, але й забезпечує умови для підвищення інклюзивності та залучення нових відвідувачів, особливо молодого покоління. Унікальність «єМузею» полягає в тому, що він діє як жива, динамічна структура — до неї поступово додаються нові установи, контент постійно оновлюється, а також створюються інтерактивні формати для взаємодії з відвідувачами.

На платформі представлені як великі національні музеї, так і регіональні, навіть локальні, які раніше не були доступні широкій аудиторії. У рамках цифровізації музейного середовища в Україні «єМузей» став важливим кроком до системних змін у музейній діяльності. Він показує, як сучасні інформаційні технології можуть бути успішно впроваджені в культурному секторі, зберігаючи при цьому автентичність музейного досвіду⁸⁸.

У процесі дослідження цифровізації музейної діяльності в Україні варто виділити проєкт «Open Kurbas: цифрова колекція», започаткований Музеєм театрального, музичного та кіномистецтва України в 2021 році. Цей проєкт має на меті оцифрування та забезпечення відкритого доступу до колекцій, які стосуються роботи відомого українського режисера Леся Курбаса. У рамках проєкту було оцифровано понад 12 тисяч музейних експонатів, серед яких фотографії, негативи, костюми, рукописи, документи, афіші, макети вистав, а також ескізи костюмів і сценографії. Особливий інтерес викликають рідкісні зображення на скляних негативах, зокрема

⁸⁸ Discover. Е-музей — новий формат подорожей Україною. URL: <https://discover.ua/inspiration/emuzej-novij-format-podorozej-ukrainou>

невідомі кадри з вистав та портрети самого Курбаса. Результати цифрового збереження представлені на двомовному (українськоанглійському) веб-сайті, який виконує роль відкритої науково-освітньої платформи для дослідження життя та творчості Л. Курбаса. На сайті також можна знайти статті науковців, театрознавців, мистецтвознавців, культурологів, а також відеолекції та матеріали, що ознайомлюють аудиторію з процесом цифровізації музейних експонатів⁸⁹.

Ще однією важливою тенденцією є розвиток відкритих цифрових архівів, які надають доступ до музейних колекцій у форматі «open access». Це сприяє популяризації національної спадщини та створює можливості для міждисциплінарних досліджень, розвитку міжнародного співробітництва та ініціатив у галузі цифрових гуманітарних наук. Особливу увагу викликає ініціатива з розробки електронного реєстру Музейного фонду України (МФУ), яка здійснюється Міністерством культури та інформаційною політикою України у співпраці з Польським Міністерством культури. Мета цього проєкту полягає у створенні і впровадженні сучасної електронної системи для обліку музейних предметів, що дозволить спростити та вдосконалити процеси збереження культурної спадщини⁹⁰. Для успішної реалізації проєкту була створена робоча група, до якої увійшли представники 12 провідних музеїв України різних напрямків: історичного, природничого, археологічного, художнього та інших. Їхній досвід і знання допомогли врахувати особливості кожної галузі та забезпечили розробку зручної і ефективної електронної системи обліку цінностей. У майбутньому планується зареєструвати в системі всі заклади, які мають право на зберігання предметів МФУ, що дозволить відмовитися від паперових документів і перейти на єдиний цифровий формат.

Крім того, електронний реєстр буде інтегровано з державними та міжнародними системами, що спростить процес отримання дозволів на вивезення культурних цінностей і сприятиме подальшій інтеграції України в

⁸⁹ Проєкт “Open Kurbas”. URL: <https://openkurbas.org/pro-proekt/>

⁹⁰ Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. У Києві презентували реєстр Музейного фонду України. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-kyievi-prezentuvaly-reyestr-muzejnogo-fonduukrayiny/>

глобальну культурну спільноту. Однак, незважаючи на позитивні зміни, існують також певні труднощі. Багато музеїв зіштовхуються з проблемами фінансування, бракованими кадрами та відсутністю єдиних стандартів у сфері оцифрування.

Деякі установи намагаються оцифровувати свої колекції самостійно, що іноді призводить до появи неструктурованих цифрових архівів, які не містять необхідних метаданих. Відповідаючи на ці виклики, в Україні активно реалізуються проєкти, що мають на меті підтримку музеїв у процесі цифровізації. Центр цифровізації музеїв у Львові пропонує різні рішення для оцифрування колекцій, включаючи технічну допомогу та навчання співробітників. Ці ініціативи покращують якість цифрових ресурсів і сприяють їх інтеграції в світовий інформаційний простір.

Сьогодні через російську агресію проти України, постраждали численні об'єкти культурної спадщини, включаючи історичні будівлі, музеї, церкви та інші культурні заклади. Ми втратили ту частину нашої історії, яка така важлива нам у цей час. Коли, як не зараз, докладати всіх зусиль для того, щоб зберегти ту частину, що залишилася, і відновити, хоча б віртуально, частину тих багатств, які ми втратили. Завдяки сучасним технологіям диджиталізації, у музейній сфері ми зберігаємо можливість показати майбутньому поколінню всю різноманітність нашої історії та унікальність української культури загалом. Наразі інформаційні технології є надзвичайно важливими для охорони культурного багатства, оскільки вони дозволяють створювати цифрові копії, віртуальні реконструкції та інтерактивні моделі.

В Україні наразі практикуються багато прикладів таких проєктів, до яких відносяться «Древній Звенигород», де 3Dмоделювання сприяло візуалізації вигляду князівського міста в різні історичні епохи, та проєкт «Музей», що надає онлайн-доступ до музейних колекцій по всій території країни. Ці ресурси надають можливість користувачам здійснювати віртуальні екскурсії, знайомитися з експонатами та слухати гідів, не зважаючи на їх місцезнаходження чи фізичні можливості. На жаль, рівень цифровізації

музейної сфери в Україні не на достатньо високому рівні через низку причин: брак фінансування, недостатню кількість кваліфікованих фахівців та відсутність єдиних стандартів у процесі оцифрування. Однак, завдяки спільним зусиллям урядових установ, громадських організацій і міжнародних партнерів, вживаються конкретні заходи для вирішення цих викликів.

3.3. Виставкова діяльність музею як інструмент популяризації археології (на прикладі МОКМ)

Одним із ключових напрямів роботи музеїв, спрямованих на збереження та популяризацію археологічної спадщини, є виставкова діяльність. Саме через систему постійних і тимчасових експозицій відбувається донесення до широкої аудиторії наукових знань про минуле, ознайомлення з матеріальною культурою давніх епох та формування в суспільстві ціннісного ставлення до археологічних пам'яток. Виставка, як форма музейної комунікації, є ефективним інструментом інтеракції між музеєм та відвідувачем. Вона поєднує наукову, освітню, естетичну та виховну функції, надаючи можливість не лише демонструвати археологічні знахідки, а й розкривати їхній історичний контекст. Завдяки цьому відвідувач не просто споглядає експонати, а отримує знання про розвиток людських спільнот, етапи культурної еволюції, традиції та побут давніх народів.

Сучасна виставкова діяльність орієнтована на принципи науковості, інтерактивності та візуальної привабливості. Традиційні форми подання матеріалу доповнюються мультимедійними технологіями, цифровими реконструкціями, інтерактивними елементами, що підвищують рівень сприйняття інформації. Такі підходи дають змогу не лише зацікавити відвідувача, але й залучити його до процесу пізнання⁹¹. Особливу роль у цьому відіграють тематичні тимчасові виставки, присвячені конкретним

⁹¹ Чупрій Л.В. Стан та сучасні проблеми музейної справи в Україні / Л.В. Чупрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/chuprij.htm.

археологічним пам'яткам, експедиціям чи історичним періодам. Ефективність виставкової діяльності полягає також у її здатності виконувати просвітницьку функцію поза межами традиційного музейного простору. Мобільні виставки, виїзні експозиції, спільні проекти з освітніми установами або громадськими організаціями розширюють аудиторію, охоплюючи різні соціальні групи та регіони. Завдяки цьому археологічна спадщина стає доступною не лише для фахівців, а й для широкої громадськості⁹²

Важливим аспектом є також формування через виставкову діяльність історичної пам'яті та національної ідентичності. Експозиції, присвячені археологічним відкриттям, демонструють тяглість культурного розвитку українського народу, підкреслюють самотність матеріальної та духовної культури. Таким чином, музей виступає не лише сховищем старожитностей, а й активним учасником культурного діалогу, що сприяє зміцненню суспільної свідомості. Особливої уваги заслуговує виставкова діяльність регіональних музеїв, які репрезентують археологічну спадщину певної місцевості. Наприклад, Миколаївський обласний краєзнавчий музей завдяки своїм постійним експозиціям та тимчасовим виставкам популяризує результати археологічних досліджень Півдня України, презентуючи артефакти античного, скіфського та середньовічного періодів. Такі проекти сприяють підвищенню культурного рівня громади, розвитку туристичної привабливості регіону та збереженню археологічної спадщини як невід'ємної складової національної історії.

Музейна колекція Миколаївського обласного краєзнавчого музею налічує десятки тисяч одиниць, серед яких унікальні артефакти з античного міста Ольвія, матеріали скіфо-сарматських курганів, палеолітичні та неолітичні знаряддя праці⁹³. У сучасних умовах популяризація археології через виставкову діяльність стає ключовим інструментом інтеграції наукових знань та освітньо-виховної роботи з громадськістю.

⁹² Смаглій К. Європейський досвід реформування музейної сфери : уроки для України / К. Смаглій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>.

⁹³ Давньогрецькі написи з Ольвії. Каталог. — К.: Інститут археології НАН України, 2010. — 450 с.

Виставкова діяльність музею реалізує три основні взаємопов'язані функції: комунікативну, освітньо-виховну та науково-дослідну. Комунікативна функція забезпечує передачу знань від науковців до широкої аудиторії через експонати, тексти, графіку та інтерактивні технології. Освітньо-виховна функція сприяє формуванню історичної свідомості, регіональної ідентичності та поваги до культурної спадщини. Науково-дослідна функція проявляється у систематизації фондів, аналізі артефактів та створенні нових інтерпретацій, що часто публікуються у каталогах та наукових збірниках⁹⁴.

Постійна експозиція музею охоплює хронологічно та тематично ключові періоди розвитку регіону: від доісторичної доби до скіфо-сарматського періоду. Доісторичні зразки включають палеолітичні, неолітичні та бронзові знаряддя праці, кераміку та металеві вироби, що ілюструють розвиток землеробства і скотарства. Антична цивілізація Ольвія представлена керамікою, амфорами, теракотовими фігурками, архітектурними елементами та нумізматичними знахідками, що демонструють економіку, соціальну структуру та культурні контакти. Скіфо-сарматський розділ включає золото, бронзу, озброєння та прикраси зі звіринним стилем, що відображає кочову культуру та військові традиції⁹⁵.

Тимчасові виставки дозволяють демонструвати рідкісні фонди, акцентуючи увагу на вузьких темах: монети грецьких полісів, прикраси кочових культур, нові розкопки. Пересувні виставки охоплюють районні центри та села, включають фотодокументальні матеріали та дублети експонатів, сприяючи місцевому краєзнавству та залученню шкіл і бібліотек. Віртуальні виставки і 3D-моделі забезпечують глобальний доступ до колекцій та дозволяють переглядати експонати в інтерактивному середовищі.

Інтерактивні макети, VR/AR-технології та сенсорні екрани дозволяють відвідувачам активно взаємодіяти з експонатами та занурюватися в історичне

⁹⁴ Гураль Р.І. Основні напрямки розвитку інформаційної структури музеїв / Р.І. Гураль // Роль музеїв у культурному просторі України і світу. – Вип. 16. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 582–586.

⁹⁵ Крупа. І., Вишневська Г. Проблеми збереження культурної спадщини: зарубіжний та український досвід. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок: культурологія). 2021. Т. 35. С. 227–232. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.389>

середовище. Програми для школярів та студентів, включаючи тематичні екскурсії та музейні уроки, адаптовані до різних рівнів підготовки та потреб. Виставкові наративи інтегрують археологію з історією козацтва та локальним краєзнавством, демонструючи безперервність історичного процесу.

Виставки МОКМ стимулюють науковий обіг, формують громадську свідомість та зміцнюють культурну ідентичність регіону. Особливо актуальною є діяльність музею під час воєнного часу: віртуальні та пересувні виставки підтверджують історичну тяглість української культури та сприяють збереженню археологічної спадщини. Виставкова діяльність МОКМ є багатофункціональним інструментом популяризації археології, поєднуючи комунікативну, освітню та науково-дослідну функції. Постійна експозиція, тематичні, пересувні та віртуальні виставки, сучасні технології та музейна педагогіка дозволяють музею ефективно формувати історичну свідомість, зміцнювати зв'язок минулого та сучасності, а також сприяти інтеграції регіональної культури у національний та міжнародний контекст⁹⁶. Перші після перерви відвідувачі зайшли у березні 2023-го. 22 серпня 2023-го року у Миколаївському обласному краєзнавчому музеї поновили роботу зали археології основної експозиції [Див. Додаток А]. Поблизу краєзнавчого музею було п'ять влучань, через які було вибито понад 100 вікон та 20 дверей в основній будівлі. Заклад тимчасово припинив роботу наприкінці лютого 2022-го. [Див. Додаток Б]. Пошкоджені вітрини з експонатами після обстрілів, 22 серпня 2022 року [Див. Додаток В].

Отже, виставкова діяльність музеїв є потужним інструментом популяризації археології, який забезпечує ефективну комунікацію між наукою та суспільством. Вона не лише робить археологічні знання доступними для широкої аудиторії, але й формує усвідомлення необхідності охорони та збереження культурної спадщини, сприяючи розвитку національної самосвідомості та культурної спадкоємності поколінь.

⁹⁶ Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.

3.4. Перспективи розвитку цифрових музейних платформ в контексті збереження археологічної пам'яті

Відповідно до інформації ЮНЕСКО, протягом перших двох місяців після вторгнення російських військ в Україну було зафіксовано пошкодження або знищення сімдесяти церков, тридцяти історичних споруд, вісімнадцяти культурних центрів, п'ятнадцяти пам'ятників, дванадцяти музеїв і семи бібліотек⁹⁷. Архітектурна цінність історичних пам'яток високо цінується як з естетичного, так і з історичного аспектів. Сучасні цифрові технології дозволяють віртуально відтворити деталі архітектури, зовнішній вигляд і структуру об'єктів. Це відкриває можливості для архітекторів, дослідників і ширшої публіки детально вивчати архітектурні особливості, які можуть бути недоступні або обмежені під час фізичного відвідування. Згідно з В. Кулиняком, збереження культурної спадщини стає можливою завдяки раціональному використанню сучасних ІТ-технологій у сфері архітектури та будівництва⁹⁸. Оцифровані елементи культурних об'єктів є багатофункціональними і можуть сприяти вирішенню глобальних проблем, які постають перед культурою в цілому.

У цьому аспекті важливе значення має взаємодія культурної та інформаційної політики в Україні, а також розробка єдиної методології, технологічних стратегій і організаційних рішень. Разом з цим, для досягнення зазначених перспектив потрібна цілеспрямована стратегія держави, інвестиції в цифрову інфраструктуру, а також підтримка з боку наукових закладів і громадських об'єднань. У цьому контексті цифровізацію музеїв слід бачити не лише як технічне оновлення, а також як стратегічний крок до переосмислення місця культурних установ у сучасному суспільстві. Важливу підтримку процесу цифровізації вітчизняних музеїв надає Український культурний фонд

⁹⁷ UNESCO. Damage to Cultural Heritage in Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/news/2453/>

⁹⁸ Кулиняк М. Цифрова культурна спадщина як феномен цифрової культури. Культурологічний альманах, 2020. (3), 218–227.

(УКФ), який виконує значну роль у забезпеченні фінансової та практичної підтримки численним проєктам у сфері культури.

У 2019 році УКФ долучився до організації заходу під назвою «Діджиталізація культурної спадщини», в рамках якого є підтримка проєктів, спрямованих на діджиталізацію інформації, важливої для української держави та суспільства як певної гарантії збереження культурної спадщини в оцифрованому форматі та об'єднання української й міжнародної спільнот у віртуальному просторі історії та мистецтва України⁹⁹. Проєкт «Древній Звенигород: брендинг і промоція Княжої Столиці» був ініційований з метою популяризації археологічної спадщини – давнього міста Звенигород, існування якого датується XI-XIII століттями, що стало однією з трьох перших князівських столиць українського Прикарпаття. Реалізатори проєкту створили віртуальну 3D-модель цього населеного пункту, розташованого на відстані 25 км від Львова. У двохвилинному відео демонструється вигляд міста на різних етапах його розвитку протягом 250 років. Звенигород існував трохи більше двох століть і був знищений ханом Батієм у 1241 році.

Оскільки археологічний об'єкт вивчався тільки частково, за допомогою новітніх технологій була розроблена віртуальна 3D-модель, яка відтворює можливий вигляд міста в різні періоди його історії. У цій моделі представлено зовнішній вигляд князівського палацу в різні епохи, значущі церкви, будинки видатних бояр і загальну архітектуру міста. Відтворення класичних реконструкцій виявилось витратним і не завжди точним через зміни в наукових поглядах. Проте цифрова модель населеного пункту може бути легко відкоригована та оновлена з урахуванням актуальних досліджень¹⁰⁰. Таким чином, високоякісна 3D-модель робить пам'ятку цікавою та інтерактивною. У найближчих планах - використання цієї моделі для створення експозиції в рамках майбутнього історикокультурного парку, який стане унікальним

⁹⁹ Український культурний фонд. ЛОТ 1. Діджиталізація. URL: https://ucf.in.ua/m_lots/63c3e2b43bde1f6e4647eda6.

¹⁰⁰ Український культурний фонд. Древній Звенигород: брендинг та промоція Княжої Столиці. URL: <https://ucf.in.ua/archive/5f00542bf436f61c0f1d5043>

проєктом для України. В умовах глобальних змін, викликаних еволюцією інформаційних технологій, цифрові платформи музеїв в Україні виступають одним із основних напрямків вдосконалення культурної сфери. Їхній прогрес націлений не тільки на забезпечення доступу до музейних матеріалів для широкої публіки, а й на розробку нових форматів взаємодії між музеєм і його відвідувачами. Серед ключових перспектив слід виділити подальше застосування технологій доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR), які дозволяють відтворювати історичні події, організовувати інтерактивні прогулянки та створювати інклюзивний простір.

Такі інновації не лише збільшують експозиційні можливості музеїв, але й роблять культурний контент більш привабливим для молоді. Одним з помітних прикладів інтеграції цифрових технологій у музейну індустрію є всеукраїнська ініціатива «єМузей». Її мета полягає в розробці доступної онлайн-платформи, яка з'єднає музеї з усіх куточків України і дозволяє користувачам знайомитися з експонатами в віртуальному просторі.

Цей проєкт має значну культурну і соціальну цінність. Завдяки «єМузею» будь-хто, незалежно від свого місця проживання або фізичних можливостей, отримує шанс побачити унікальні артефакти з музейних колекцій, оглянути цифрові виставки, слухати тематичні аудіогіди чи відвідати віртуальні екскурсії. Таким чином, платформа не тільки сприяє популяризації національної культурної спадщини, але й забезпечує умови для підвищення інклюзивності та залучення нових відвідувачів, особливо молодого покоління. Унікальність «єМузею» полягає в тому, що він діє як жива, динамічна структура — до неї поступово додаються нові установи, контент постійно оновлюється, а також створюються інтерактивні формати для взаємодії з відвідувачами. На платформі представлені як великі національні музеї, так і регіональні, навіть локальні, які раніше не були доступні широкій аудиторії. У рамках цифровізації музейного середовища в Україні «єМузей» став важливим кроком до системних змін у музейній діяльності. Він показує, як сучасні

інформаційні технології можуть бути успішно впроваджені в культурному секторі, зберігаючи при цьому автентичність музейного досвіду¹⁰¹.

У процесі дослідження цифровізації музейної діяльності в Україні варто виділити проєкт «Open Kurbas: цифрова колекція», започаткований Музеєм театрального, музичного та кіномистецтва України в 2021 році. Цей проєкт має на меті оцифрування та забезпечення відкритого доступу до колекцій, які стосуються роботи відомого українського режисера Леся Курбаса. У рамках проєкту було оцифровано понад 12 тисяч музейних експонатів, серед яких фотографії, негативи, костюми, рукописи, документи, афіші, макети вистав, а також ескізи костюмів і сценографії. Особливий інтерес викликають рідкісні зображення на скляних негативах, зокрема невідомі кадри з вистав та портрети самого Курбаса.

Результати цифрового збереження представлені на двомовному (українськоанглійському) веб-сайті, який виконує роль відкритої науково-освітньої платформи для дослідження життя та творчості Л. Курбаса. На сайті також можна знайти статті науковців, театрознавців, мистецтвознавців, культурологів, а також відеолекції та матеріали, що ознайомлюють аудиторію з процесом цифровізації музейних експонатів¹⁰². Ще однією важливою тенденцією є розвиток відкритих цифрових архівів, які надають доступ до музейних колекцій у форматі «open access». Це сприяє популяризації національної спадщини та створює можливості для міждисциплінарних досліджень, розвитку міжнародного співробітництва та ініціатив у галузі цифрових гуманітарних наук. Особливу увагу викликає ініціатива з розробки електронного реєстру Музейного фонду України (МФУ), яка здійснюється Міністерством культури та інформаційною політикою України у співпраці з Польським Міністерством культури. Мета цього проєкту полягає у створенні і впровадженні сучасної електронної системи для обліку музейних предметів,

¹⁰¹ Discover. Е-музей — новий формат подорожей Україною. URL: <https://discover.ua/inspiration/emuzej-novij-format-podorozej-ukrainou>

¹⁰² Суспільне Культура. Почути Сальвадора Далі: музей у Флориді відтворює голос художника за допомогою ШІ. URL: <https://suspilne.media/culture/726941-40-pocuti-salvadora-dali-muzej-u-floridi-vidtvorue-golos-hudoznika-za-dopomogousi/>

що дозволить спростити та вдосконалити процеси збереження культурної спадщини¹⁰³.

Для успішної реалізації проєкту була створена робоча група, до якої увійшли представники 12 провідних музеїв України різних напрямків: історичного, природничого, археологічного, художнього та інших. Їхній досвід і знання допомогли врахувати особливості кожної галузі та забезпечили розробку зручної і ефективної електронної системи обліку цінностей. У майбутньому планується зареєструвати в системі всі заклади, які мають право на зберігання предметів МФУ, що дозволить відмовитися від паперових документів і перейти на єдиний цифровий формат. Крім того, електронний реєстр буде інтегровано з державними та міжнародними системами, що спростить процес отримання дозволів на вивезення культурних цінностей і сприятиме подальшій інтеграції України в глобальну культурну спільноту. Однак, незважаючи на позитивні зміни, існують також певні труднощі. Багато музеїв зіштовхуються з проблемами фінансування, бракованими кадрами та відсутністю єдиних стандартів у сфері оцифрування. Деякі установи намагаються оцифровувати свої колекції самостійно, що іноді призводить до появи неструктурованих цифрових архівів, які не містять необхідних метаданих. Відповідаючи на ці виклики, в Україні активно реалізуються проєкти, що мають на меті підтримку музеїв у процесі цифровізації. Центр цифровізації музеїв у Львові пропонує різні рішення для оцифрування колекцій, включаючи технічну допомогу та навчання співробітників. Ці ініціативи покращують якість цифрових ресурсів і сприяють їх інтеграції в світовий інформаційний простір. Сьогодні через російську агресію проти України, постраждали численні об'єкти культурної спадщини, включаючи історичні будівлі, музеї, церкви та інші культурні заклади.

Завдяки сучасним технологіям диджиталізації, у музейній сфері ми зберігаємо можливість показати майбутньому поколінню всю різноманітність

¹⁰³ Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. У Києві презентували реєстр Музейного фонду України. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-kyievi-prezentuvaly-reyestr-muzejnogo-fonduukrayiny/>.

нашої історії та унікальність української культури загалом. Наразі інформаційні технології є надзвичайно важливими для охорони культурного багаття, оскільки вони дозволяють створювати цифрові копії, віртуальні реконструкції та інтерактивні моделі. В Україні наразі практикуються багато прикладів таких проєктів, до яких відносяться «Древній Звенигород», де 3Dмоделювання сприяло візуалізації вигляду князівського міста в різні історичні епохи, та проєкт «єМузей», що надає онлайн-доступ до музейних колекцій по всій території країни. Ці ресурси надають можливість користувачам здійснювати віртуальні екскурсії, знайомитися з експонатами та слухати гідів, не зважаючи на їх місцезнаходження чи фізичні можливості.

На жаль, рівень цифровізації музейної сфери в Україні не на достатньо високому рівні через низку причин: брак фінансування, недостатню кількість кваліфікованих фахівців та відсутність єдиних стандартів у процесі оцифрування. Однак, завдяки спільним зусиллям урядових установ, громадських організацій і міжнародних партнерів, вживаються конкретні заходи для вирішення цих викликів.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню ролі музеїв як ключових інституцій у збереженні та популяризації археологічної спадщини, з фокусом на діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею (МОКМ). Досягнення поставленої мети дозволило сформулювати низку теоретичних узагальнень та практичних висновків, що підтверджують гіпотезу про багатовекторну і зростаючу значущість регіональних музеїв у процесах збереження національної археологічної пам'яті.

1. Історіографічний аналіз засвідчує, що проблема збереження та популяризації археологічної спадщини у музейному середовищі має тривалу та послідовну традицію наукового осмислення, яка формувалася на перетині археології, музеєзнавства, культурології та педагогіки. Її розвиток можна поділити на кілька чітко окреслених етапів, що відображають еволюцію уявлень про роль музею, характер музейної роботи та підходи до взаємодії з аудиторіями.

На ранньому етапі (кінець XIX — перша половина XX ст.) дослідники зосереджували увагу на описово-класифікаційному вивченні археологічних матеріалів. Музей у цей час сприймався переважно як сховище колекцій, а практики популяризації майже не осмислювалися. Формування музейних фондів відбувалося завдяки діяльності краєзнавчих товариств і перших археологічних експедицій. Публікації цього періоду заклали базу джерельного корпусу та створили підґрунтя для подальших досліджень.

У другій половині XX століття відбулося поступове розширення тематики, значною мірою під впливом державної політики охорони культурної спадщини. У цей час музей почав розглядатися як інституція суспільної комунікації та просвітництва. У працях з'являються питання музеєфікації пам'яток, організації охорони археологічної спадщини, методів реставрації та консервації, формування національної ідентичності через музейний простір.

Перехід до сучасних наукових підходів наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. ознаменувався міждисциплінарністю та включенням нових концептів, таких як *public archaeology*, *participatory museums*, *digital heritage*. З'являються дослідження, у яких музей розглядається як простір діалогу, освіти, соціальної участі та взаємодії з місцевими громадами. У вітчизняній історіографії зростає зацікавлення інноваційними формами популяризації — інтерактивними експозиціями, мультимедійними проєктами, віртуальними виставками. Особливої актуальності ці напрямки набули в умовах війни, коли музеї отримали нові функції: фіксацію пошкоджень, документування втрат і забезпечення безпеки фондів.

Суттєве місце в історіографії посідають праці, присвячені регіональним музейним осередкам, зокрема Миколаївському обласному краєзнавчому музею. У них висвітлюються питання формування археологічних колекцій, науково-дослідної роботи, участі у польових експедиціях і популяризаційної діяльності. Разом з тим, аналіз наявних публікацій засвідчує, що хоча існує значний корпус джерел про історію музею, його фонди та експозиції, бракує ґрунтовних комплексних досліджень практик популяризації археологічної спадщини, оцінки ефективності роботи з аудиторіями, методів цифрового представлення матеріалів чи залучення громад.

Отже, історіографія проблеми демонструє поступовий розвиток наукових підходів: від колекціонування та описування артефактів — до осмислення музею як багатофункціональної інституції, що поєднує збереження, дослідження, комунікацію, освіту та цифрову репрезентацію археологічної спадщини. Попри значну кількість праць, у регіональному контексті, зокрема щодо діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею, потребують подальшого вивчення питання популяризації, взаємодії з громадами, оцінки ефективності музейних програм та впровадження інноваційних методів роботи.

2. У результаті виконання завдання було простежено цілісний процес становлення археологічного напрямку в діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею (МОКМ) від моменту його заснування до сьогодення. Аналіз історичних джерел, музейних фондів, архівних матеріалів та наукових публікацій дав змогу визначити основні етапи розвитку археологічної складової у роботі музею.

Було встановлено, що початковий етап формування археологічного напрямку пов'язаний із накопиченням перших колекцій та залученням до співпраці місцевих дослідників, які заклали методологічні та наукові засади подальших студій. Подальший розвиток характеризувався розширенням експедиційної діяльності, участю музею у систематичних археологічних розвідках та розкопках, формуванням спеціалізованих фондів і удосконаленням підходів до збереження артефактів. Важливим етапом стало встановлення партнерств із академічними установами, розширення науково-методичної бази та впровадження сучасних дослідницьких методів.

Отже, історія формування археологічного напрямку МОКМ є динамічним процесом, що поєднує розвиток наукових традицій, удосконалення практичної діяльності та зміцнення інституційної співпраці. Виявлені ключові етапи дозволяють не лише зрозуміти логіку еволюції цього напрямку, а й визначити його значення для вивчення та збереження археологічної спадщини Миколаївщини.

3. У процесі виконання завдання було встановлено, що взаємодія музею з археологічними експедиціями, науковими установами та територіальними громадами є багаторівневою та охоплює широкий спектр форм співпраці. До них належать спільні польові дослідження, участь музейних фахівців у експедиційних роботах, передача артефактів до фондів музею, наукові консультації, організація виставок, публікацій, освітніх заходів і реалізація культурно-просвітницьких проєктів.

Взаємодія з НАН України, університетами та іншими профільними структурами забезпечує наукову обґрунтованість досліджень, доступ до сучасних методик аналізу та інтерпретації матеріалів, а також сприяє підвищенню професійного рівня музейних фахівців. Співпраця з територіальними громадами, своєю чергою, підсилює локальну підтримку археологічних ініціатив, розширює базу матеріалів для досліджень та сприяє формуванню відповідального ставлення до збереження культурної спадщини серед населення.

Оцінка ефективності такої взаємодії засвідчила, що вона має суттєвий позитивний вплив на якість археологічних досліджень, поповнення музейних фондів та активізацію науково-просвітницької діяльності. Завдяки партнерству музей стає відкритою платформою для спільної роботи фахівців, науковців і громади, що підвищує його роль як центру збереження й популяризації археологічної спадщини регіону. Таким чином, встановлені форми співпраці є результативними й сприяють системному розвитку археологічного напрямку діяльності музею.

4. Аналіз зарубіжного досвіду демонструє, що впровадження інформаційних технологій та інструментів штучного інтелекту стає ключовим напрямом розвитку сучасних музеїв. Провідні музейні інституції Європи, Північної Америки та Азії активно використовують цифрові рішення для розширення доступу до колекцій, покращення комунікації з аудиторією та створення нових форм взаємодії з культурною спадщиною. Особливої уваги заслуговують такі практики, як застосування технологій доповненої та віртуальної реальності, автоматизованих систем каталогізації, інтерактивних мультимедійних платформ, чат-ботів та персоналізованих гідів на основі ШІ.

Зарубіжні кейси підтверджують, що цифровізація сприяє не лише підвищенню освітнього потенціалу музеїв, а й оптимізації їх внутрішніх процесів, зокрема цифрового моделювання артефактів, реставраційного аналізу та управління експозиційними ресурсами. Водночас використання

штучного інтелекту дозволяє формувати індивідуальні траєкторії відвідування, інтерактивний контент і адаптивні форми подачі інформації, що значно підсилює залучення відвідувачів.

Отже, зарубіжний досвід свідчить про те, що інтеграція ІТ та ІІ є стратегічно необхідною умовою модернізації музейного простору. Ці практики формують нові стандарти збереження, репрезентації та популяризації культурної та археологічної спадщини, що може бути ефективно адаптовано і в українських музеях у контексті їх цифрової трансформації.

5. Виставкова діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею є одним із найбільш ефективних механізмів популяризації археологічної спадщини регіону. Через поєднання наукового змісту, візуальної привабливості та сучасних інтерактивних засобів музей забезпечує доступність археологічних знань для широкої аудиторії та формує цілісне уявлення про історичний розвиток Півдня України.

Структура та зміст постійних експозицій, доповнені тематичними тимчасовими, пересувними та віртуальними виставками, надають можливість комплексно представити матеріали різних історичних періодів — від доісторичної доби до античності та середньовіччя. Особливе значення мають проєкти, спрямовані на висвітлення локальних археологічних досліджень, зокрема пов'язаних з Ольвією та скіфо-сарматською культурою, що сприяє підвищенню інтересу до регіональної історії.

МОКМ активно поєднує традиційні форми експонування з мультимедійними технологіями, 3D-реконструкціями, VR/AR-інструментами та інтерактивними елементами. Це дозволяє не лише підсилити освітній і пізнавальний ефект, але й забезпечити більш глибоке занурення відвідувачів у контекст археологічних матеріалів. Окремо варто відзначити значення музейної педагогіки, яка через екскурсії, уроки, спеціальні програми для дітей і студентів розширює просвітницькі можливості закладу.

У магістерській роботі висвітлено важливу роль музею як інституції, що формує історичну пам'ять і регіональну ідентичність. Через виставкові наративи музей демонструє безперервність історичного розвитку українських земель, підкреслюючи значущість археологічної спадщини як частини національного культурного надбання. Діяльність музею у складних умовах воєнного часу підтверджує його здатність зберігати культурну спадщину та забезпечувати доступ до неї завдяки віртуальним і мобільним проєктам.

Отже, виставкова діяльність МОКМ виступає багатовимірним та динамічним інструментом популяризації археології, який поєднує комунікативну, освітню та науково-дослідну компоненти. Вона сприяє підвищенню культурного рівня громади, збереженню історичної спадщини та інтеграції регіональної археологічної культури у ширший національний і міжнародний контекст.

6. На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі узагальнені висновки та пропозиції щодо подальшого розвитку цифрових музейних платформ у сфері збереження археологічної спадщини. Цифровізація є стратегічною необхідністю, особливо в умовах воєнних загроз і масштабного знищення культурних пам'яток. Оцифрування та створення віртуальних реконструкцій забезпечують довготривале збереження інформації про археологічні об'єкти, навіть якщо вони зазнали руйнувань або втратили автентичний вигляд. Розвиток цифрових технологій (VR, AR, 3D-моделювання) відкриває нові можливості для популяризації археологічної спадщини та створення інтерактивного музейного середовища. Успішні приклади на кшталт «Древній Звенигород» демонструють ефективність цих підходів. Створення єдиної національної інфраструктури, подібної до ініціативи «єМузей» або електронного реєстру Музейного фонду України, є перспективним напрямом для системного розвитку музейної галузі. Такі платформи забезпечують відкритий доступ, обмін інформацією, можливість інтеграції з міжнародними базами даних і сприяють науковим дослідженням.

Необхідність розробки уніфікованих стандартів оцифрування. Потреба у стандартизованих підходах особливо актуальна через ризики появи неякісних цифрових архівів без необхідних метаданих. Єдині методичні рекомендації забезпечать сумісність, якість і довготривалість цифрових ресурсів. Посилення державної політики у сфері культурної цифровізації. Ефективний розвиток технологічних платформ можливий лише за умови належного фінансування, формування державних програм підтримки та співпраці між Міністерством культури, освітніми установами й міжнародними партнерами. Створення мережі центрів цифровізації у регіонах (як приклад — Центр цифровізації музеїв у Львові) має стати важливою складовою інфраструктури. Такі центри можуть забезпечувати технічну підтримку, навчання кадрів та консультування щодо створення цифрових архівів. Розвиток відкритих цифрових архівів і open access-платформ сприятиме демократизації доступу до археологічних матеріалів, підвищенню інтересу молоді та міжнародному обміну досвідом. Це також відкриває нові можливості для міждисциплінарних досліджень у галузі цифрових гуманітарних наук. Інтеграція цифрових ресурсів у музейну та освітню практику допоможе формувати нову культуру взаємодії аудиторії з археологічною спадщиною. Онлайн-виставки, тематичні лекції, освітні курси та віртуальні екскурсії підвищують залученість суспільства.

Розвиток інклюзивних форматів — важливий напрям цифрових платформ. Доступність матеріалів для людей з особливими потребами, можливість відвідувати музеї дистанційно або в місцях із обмеженою інфраструктурою роблять археологічну спадщину доступною більшій аудиторії. Потреба у підготовці фахівців. Для успішної цифрової трансформації музеїв потрібні кваліфіковані спеціалісти з ІТ-технологій, цифрової археології, музейної справи та комунікацій. Розвиток освітніх програм і тренінгів є важливою умовою успішної реалізації цифрових проєктів.

Отже, перспективи цифрових музейних платформ у контексті збереження археологічної пам'яті полягають у створенні комплексної, інтегрованої та технологічно розвиненої системи, що забезпечить збереження, доступність та популяризацію археологічної спадщини України. Це стане основою як для наукового розвитку, так і для формування культурної ідентичності та міжнародного культурного діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

Джерела:

1. Державний архів Миколаївської області. Ф. 101. Оп. 3. Спр. 45.
2. Закон України «Про музеї та музейну справу». № 249/95-ВР від 29 червня 1995 р. (зі змінами).
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини» №1805-III від 08.06.2000 р.

Література:

4. Агєєв Ю., Гаврилова І., Барбаянова К., Губська Т. Миколаївський обласний краєзнавчий музей у життя міста та регіону: історико-краєзнавчі нариси. – Миколаїв: Іліон, 2021 р.
5. Александренко, І. І. Миколаївський обласний краєзнавчий музей: друга пол. XX ст. / І. І. Александренко // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : до 110-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею: збірник наукових матеріалів XIII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції (Миколаїв, 23-24 листопада 2023 р.). – Миколаїв : СПД Румянцева, 2023. – С. 178-181.
6. Антонова Л., Гололобов С. Цифрова трансформація музеїв: виклики та можливості для державної політики у сфері культури // Публічне управління та регіональний розвиток. – 2023.
7. Археологічна спадщина та місцеві громади: досвід взаємодії. — Львів: Інститут українознавства, 2019. — 150 с.
8. Археологічні дослідження в Україні: збірник праць Інституту археології НАН України, 2015–2022.
9. Археологічні музеї України: історія та сучасність. Збірник наукових праць. — Львів: Інститут українознавства, 2010. — 450 с.

10. Археологічні пам'ятки України. Довідник. — К.: Наукова думка, 2017. — 600 с.
11. Археологія доби бронзи на Півдні України. Збірник наукових праць. — Одеса: Астропринт, 2015. — 280 с.
12. Багрій О. А. Інформаційно-технологічні інструменти цифровізації комунікаційної діяльності сучасних музеїв : магістерська робота / О. А. Багрій ; Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. — Тернопіль, 2020. — 78 с.
13. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 3, № 1. С. 1–5.
14. Березанське поселення: нові дослідження. Звіт експедиції. — К.: ІА НАНУ, 2020. — 100 с.
15. Білоусов О.С., Актуальні проблеми політики. / Нац. ун-т «Одеська політехніка». — Одеса: НУ «ОЮА», 2013. — Вип. 49.
16. Бондар М. М., Мезенцева Г. Г., Славін Л. М. Нариси музейної справи. - К.: Наукова думка, 1959. - 276 с.
17. Бондар Р. Д. Антична кераміка з розкопок Ольвії. // Археологія. — 2012. — № 4. — С. 23-40.
18. Васишин М. С. Інноваційна освітня діяльність музеїв в Україні й Польщі / М. С. Васишин // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи: Матеріали науково–практичної конференції (Київ, 24–25 вересня 2013 р.). – К.: НКПІКЗ, 2013. – С. 15–17.
19. Гайдученко С. І. Історія Миколаївського музею. — Миколаїв: Шамрай, 1993. — 150 с.
20. Гасиджак Л. Нематеріальна культурна спадщина: світова теорія та українська практика / Музейний простір. Музеї України та світу. URL: <http://prostir.museum/ua/post/30482>

21. Горбань, Н., Рубан, В. Цифрова трансформація музею діяльність: роль цифрових технологій у підвищенні ефективності музейних експозицій. Музейне управління та кураторство. – 2021, 62-76.
22. Гураль Р.І. Основні напрямки розвитку інформаційної структури музеїв / Р.І. Гураль // Роль музеїв у культурному просторі України і світу. – Вип. 16. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 582–586.
23. Давньогрецькі написи з Ольвії. Каталог. — К.: Інститут археології НАН України, 2010. — 450 с.
24. Даниленко В. М., Захарук Ю. В., Комар О. В. Софіївський тілопальний могильник // Археологічні пам'ятки УРСР. - К., 1952. - Вип. 3. – С. 45–62.
25. Діджиталізація музейних колекцій. — Київ, 2021. — 200 с.
26. Домановський О. Польові дослідження у Південній Україні. – Миколаїв, 2007. – С. 62–485.
27. Електронні ресурси в музейній справі. Монографія. — К.: Знання, 2014. — 380 с.
28. Європейський та український рік культурної спадщини. Креативна Європа. URL: <http://creativeeurope.in.ua/uk/node/176>
29. Іваненко О. Сучасні підходи до музейної комунікації. — К., 2020. — 210 с.
30. Іваненко Л. Цифрові технології в музеях. – Харків: Фоліо, 2021. – 190 с.
31. Івченко Л. Археологія Південної України: історія та методи досліджень. – Миколаїв, 2010. – С. 22–450.
32. Івченко Л. В. Музейна педагогіка в Україні: традиції та сучасність . – К.: Лібідь, 2012. – 198 с.
33. Івченко Л., Домановський О. Археологічні експедиції: методологія та практика. – Київ, 2011. – С. 70–495.
34. Інститут історії України НАН України: електронна бібліотека публікацій про музеї та. - Ріж<https://hist>

35. Ісаєв Г. П. Археологічна спадщина Півдня України. — Київ: Наукова думка, 2019.
36. Історія української культури. Т.1. — К.: Наукова думка, 2001. — 1128 с.
37. Камінський Ф. Т. Краєзнавчі дослідження на Миколаївщині. // Праці Миколаївського історико-археологічного музею. — 1928. — Т. 1. — С. 5-50.
38. Квебецька декларація: Основні засади нової музеології // Museum. — 1985. — № 148. — С. 21
39. Ковальчук Д. В. Новітні технології у музеях. — Київ, 2021. — 250 с.
40. Комар О. Археологічні колекції Миколаївського музею: формування та дослідження. — Київ, 2005. — С. 30–452.
41. Комова О. Музейне наслідування в умовах війни: історія та сучасні українські // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історичні науки. С. 48-57.
42. Комова О. Історія та основні напрямки діяльності музеїв при закладах вищої освіти України. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія. 2019. № 24. С. 32–42. URL: <http://visnyk-history.knlu.edu.ua/article/view/275605>
43. Концепція партисипативної музеології // Збірник наукових праць НІКЗ. — К., 2019. — № 15. — С. 45-58.
44. Кравченко В. В. Скіфські пам'ятки Північного Причорномор'я. — К.: Інститут археології, 1997. — 350 с.
45. Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. — Миколаїв : ОІППО, 2020. — 140 с.
46. Крикуненко І. Як світові музеї переживають технологічну революцію URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/yak-svitovi-muzeji-perezvivayut-tehnologichnurevolyuciyu-50066005.html>

47. Крупа. І., Вишневська Г. Проблеми збереження культурної спадщини: зарубіжний та український досвід. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрям: культурологія). 2021. Т. 35. С. 227–232. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.389>
48. Круц В. О. Музеї та археологічна спадщина: проблеми збереження та популяризації. — Миколаїв, 2018.
49. Кузнєцова Т. Цифрові технології в музеях України. — Київ, 2018. — С. 390–418.
50. Кузьменко О. Інтерактивні освітні програми в музеях. — Львів, 2020. — 174 с.
51. Кульчицька О. Україна-ЮНЕСКО: кроки історичного партнерства. Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, Українська АН. Київ. Видво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 60 (№ 5). С.159–163.
52. Литвин Н.А., Крупнова Л.В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. Ірпінський юридичний часопис. 2020. Вип. 3. С. 69–76.
53. Литвин С. Музейна педагогіка: сучасні тенденції. — Львів, 2022. — 220 с.
54. Литвиненко Р. О. Повоєнна археологія Донеччини: завдання й перспективи рятувальних досліджень. Краєзнавчий рух на Донеччині: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (8 грудня 2022 р., м. Краматорськ). Краматорськ: ДОКМ, 2023. С. 31–36.
55. Мейран П. Нова музеологія / П. Мейран // Museum. — 1985. — № 148. - С. 20-21
56. Мельник А. В. Скіфо-сарматська культура Південного Причорномор'я. — Миколаїв, 2020. — 300 с.

57. Миколаївський обласний краєзнавчий музей / І. М. Піскурьова // Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – URL: <https://esu.com.ua/article-65289>.
58. Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Експозиції та колекції. – Миколаїв, 2022. – 128 с.
59. Миколаївський обласний краєзнавчий музей. Звіт про діяльність 2010–2015. – Миколаїв, 2015. – С. 180–430.
60. Миколаївщина: Нариси історії. За ред. П. П. Стоянова. — Миколаїв: Вид-во МДГУ, 1999. — 420 с.
61. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. У Києві презентували реєстр Музейного фонду України. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-kyyyevi-prezentuvaly-reyestr-muzejnogo-fonduukrayiny/>
62. Мороко А.О. 2024. Нормативно-правовий аспект охорони археологічної спадщини в сучасній Україні: загальний огляд та можливості для покращення. VITA ANTIQUA, 15. Методи моніторингу та дослідження об'єктів археологічної спадщини, с. 21-32.
63. Москаленко К., Іваницька, О. Цифрові технології як інструмент музейної комунікації / О.В. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – 2021
64. Музей майбутнього: МААТ – Музей мистецтв, архітектури та технологій. URL: <https://www.cedra-journal.com.ua/2018/04/18/muzej-majbutnogo-maatmuzej-mistetstv-arhitekturi-ta-tehnologij/>
65. Музей як content provider ІТ в виставковому просторі : мобільні застосунки. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/muzey-kak-content-provider-it-vvystavochnom-prostranstve--chast-pervaya--mobilnye-prilozheniya>
66. Музейна справа в Україні: проблеми та перспективи. За ред. І. А. Рудченка. — К.: Знання, 2018. — 300 с.

67. Музейний часопис (90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею) / Ред. Л. Д. Хлопинська; Упоряд. І. М. Піскурьова. — Миколаїв: Атол, 2003. — 168 с.
68. Нескоромна А. Цифрова трансформація музеїв. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/neskoromna.htm
69. Нумізматика Ольвії. Каталог фондів МОКМ. — Миколаїв: Атол, 2014. — 250 с.
70. Ольвія та її округа: Археологія та історія. Монографія. — К.: Наукова думка, 2000. — 560 с.
71. Ольвія: археологічні дослідження 2015–2022. — Одеса, 2023. — 350 с.
72. Офіційний сайт Миколаївського обласного краєзнавчого музею URL: — <https://museum.mk.ua/>.
73. Петренко В. Археологія і громадськість: досвід півдня України. — Одеса, 2021. — 180 с.
74. Петров С. Музеї та популяризація археології. — Одеса, 2016. — С. 338–350.
75. Петров С. Музейна комунікація: теорія та практика. — Київ: Наукова думка, 2020. — 256 с.
76. Постанова Кабінету Міністрів України №1760 «Про затвердження Порядку обліку пам'яток культурної спадщини», 2001 р.
77. Сайт Міністерства культури та інформаційної політики України URL: — <https://mkip.gov.ua/>.
78. Скрипник Г. Пам'ятки стародавньої культури Миколаївщини. — Одеса, 2008. — С. 41–460.
79. Смаглій К. Європейський досвід реформування музейної сфери : уроки для України / К. Смаглій. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>.
80. Смирнов О. П. Курганні старожитності Миколаївщини. — Миколаїв: Атол, 2005. — 200 с.

81. Смирнов А. Соціальні медіа як інструмент музейної комунікації. — Київ, 2021. — 142 с.
82. Соколов П. Скіфські кургани: новітні відкриття. — Київ, 2022. — 180 с.
83. Теоретичні та практичні засади музейної справи. — К.: ННДРЦУ, 2021. — 400 с.
84. Теракоти античних міст Північного Причорномор'я. — Одеса: Астропринт, 2011. — 190 с.
85. ТехноНовини. VoMA – перший в світі повністю інтерактивний віртуальний музей. URL: <https://www.mandria.ua/tehno/97919>
86. Тимошенко Л. Пересувні виставки в умовах регіональних музеїв. — Львів, 2020. — 190 с.
87. Толстиков В. П. Греко-скіфські контакти в Північному Причорномор'ї. — К.: Либідь, 2008. — 180 с.
88. Тормахова А. М. Сучасний Музей Як Простір Художнього Експерименту : Досвід The Museum Of Modern Art (Мома). Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 39 – 2021.
89. Туль С.І. Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.02. Вінниця, 2019. 20 с.
90. Тюска В., Казначеева Л. Музейний простір у сучасних реаліях вітчизняної культури. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 58, т. 2. С. 138–143.
91. Українська археологія: Доба раннього заліза. Монографія. — К.: Інститут археології, 2003. — 400 с.
92. Український культурний фонд. Древній Звенигород: брендинг та промоція Княжої Столиці. URL: <https://ucf.in.ua/archive/5f00542bf436f61c0f1d5043>
93. Український культурний фонд. ЛОТ 1. Діджиталізація. URL: https://ucf.in.ua/m_lots/63c3e2b43bde1f6e4647eda6.

94. Цифрове документування археологічної спадщини / За ред. В.М. Клименка. – Одеса: Астропринт, 2022. – 310 с.
95. Чупрій Л.В. Стан та сучасні проблеми музейної справи в Україні URL: http://tourlib.net/statti_ukr/chuprij.htm.
96. Щербина В. Методи реставрації та консервації археологічних знахідок. – Харків, 2012. – С. 53–472.
97. Cappellini, V., Di Mascio, T., & Faggiano, F. (2024). Evaluating visitors' experience in museum: Comparing data-driven and user experience approaches. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 14(1), 45– 60.
98. Discover. Е-музей — новий формат подорожей Україною. URL: <https://discover.ua/inspiration/emuzej-novij-format-podorozej-ukrainou>
99. Dr. Cecilia Maas. Using AI Image Generation for Museum Exhibitions. URL: <https://www.aureka.ai/aureka-blog/using-ai-image-generation-for-museum>
Geo-Cosmos. Miraikan The National museum of emerging science and innovation. URL: <https://www.miraikan.jst.go.jp/en/exhibitions/tsunagari/geo-cosmos/>
100. Museo Del Prado. The Museo Nacional del Prado launches its first Virtual Tour in Spanish and English. URL: <https://www.museodelprado.es/en/whats-on/new/themuseo-nacional-del-prado-launches-its-first/7cdd9208-bac8-62db-a9a9-1bae106f051e>
101. MuseumNext. Artificial intelligence and the future of museums. URL: <https://www.museumnext.com/article/artificial-intelligence-and-the-future-ofmuseums/>
102. Petrov A., Ivanova E. «AR/VR у музеях: міжнародна практика», *Museum Technology Review* (2022).
103. ReHERIT / ZMINA Foundation — проєкти з моніторингу операторів спадщини та платформу Re_Herit (2024).
104. The Guardian. AI gives voice to dead animals in Cambridge exhibition. URL: <https://www.theguardian.com/science/2024/oct/14/ai-gives-voice-to-deadanimals-in-cambridge-exhibition> (дата звернення: 13.05.2025).

105. Transkribas. Artificial intelligence in museums: three Transkribus case studies. URL: <https://www.transkribus.org/en/blog/ai-in-museums>

106. UNESCO. Damage to Cultural Heritage in Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/news/2453/>

107. Van Gogh Museum. Завдяки співробітникам Музею Вінсента Ван Гога люди з усього світу можуть познайомитися з життям і творчістю великого художника, а також з мистецтвом його часу. URL: <https://www.google.com/intl/ru/nonprofits/success-stories/van-gogh-museum/>

ДОДАТКИ

Додаток А

(Рис. А-1)

(Рис. А-2)

Додаток В**(Рис. В-1)****(Рис. В-2)**